

Prikaz životinja u romaničkoj umjetnosti

Baćani, Larisa

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, The Academy of Arts Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Umjetnička akademija u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:134:193756>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

UMJETNIČKA AKADEMIJA U OSIJEKU

ODSJEK ZA LIKOVNU UMJETNOST

STUDIJ LIKOVNE KULTURE

LARISA BAĆANI HNATKO

PRIKAZ ŽIVOTINJA U ROMANIČKOJ

UMJETNOSTI

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

doc. dr. sc. Margareta Turkalj Podmanicki

Osijek, 2016.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	3
2. POVIJESNI PREGLED.....	4
3. ROMANIKA.....	6
4. ZNAČENJE POJMA ŽIVOTINJA.....	7
5. PRIKAZI ŽIVOTINJA I NJIHOVA SIMBOLIKA.....	7
5. 1. JELEN.....	8
5. 2. LAV.....	10
5. 3. ORAO.....	12
5. 4. BIK.....	14
5. 5. JANJE.....	15
5. 6. PAUN.....	17
5. 7. RIBA.....	18
5. 8. GOLUB/ICA.....	20
5. 9. PIJETAO.....	21
5. 10.MAGARAC/MAGARICA.....	23
6. ŽIVOTINJE PREUZETE IZ MITOLOGIJE.....	25
6. 1. GRIFON.....	25
6. 2. KENTAUR.....	26
6. 3. LEVIJATAN.....	28
6. 4. SIRENA.....	29
6. 5. ZMAJ/ZMIJA.....	31
7. SIMBOLI U SLUŽBI ALEGORIJE.....	32
7. 1. MAJMUN.....	32
7. 2. PAS.....	34
7. 3. SOVA.....	36
8. ROMANIKA U HRVATSKOJ.....	37
9. PRIKAZI ŽIVOTINJA U HRVATSKOJ ROMANIČKOJ UMJETNOSTI.....	38
10. ZAKLJUČAK.....	46
11. SAŽETAK.....	47
12. LITERATURA.....	48
13. PRILOZI.....	49
14. IZVORI SLIKA.....	51

1.UVOD

Tema ovog diplomskog rada jest istraživanje značenja te simbolika prikazanih životinja romaničke umjetnosti 11. i 12. stoljeća.

Polazeći od samih početaka likovnog izražavanja, prikaz životinja služio je mnogim kulturama i religijama kao simbol. Raznolika simbolika ovisila je o društveno-kulturološkim i povijesno-socijalnim epohama. Svako kulturno razdoblje stvaralo je svoje simbole, katkad napuštajući one iz prijašnjih razdoblja, a katkad interpretirajući ih u značenje koje do tada nije bilo poznato. Istražujući kronološki, prvi zapisani znak životinje datira iz razdoblja paleolitika, kada su prvi prikazi pronađeni u špilji (Altamira, Rouffignac), te neolitika u kojem se pak razvio *animizam*, (*anima*-duša), vjerovanje da svako živo biće ima dušu, pa su prikazi životinja dobili i spiritualno značenje. Daljnjim razvojem kultura, osim spiritualnog, životinje su dobivale obilježja mističnog, povijesnog, kršćanskog i alegorijskog značenja. Kako su često mitovi i legende bili izvori kojima su se umjetnici služili, za romaničku je umjetnost Biblija ipak bila najzastupljeniji izvor, prema kojem su se životinje dijelile u dvije skupine, na čiste i nečiste, što će se kasnije moći vidjeti u analizama djela u kojima se taj dualizam ponavlja. Temeljno uporište romaničke umjetnosti bilo je u službi samostana. Tako je kršćanstvo pronašlo svoj identitet i obilježilo razvoj romaničke umjetnosti, što se očitovalo u razvoju iluminacija, minijatura, ilustracijama te ostalim umjetničkim granama. Ono što je karakteristično za ovo razdoblje jest to da je na takav način umjetnost sačuvala jasnoću svojih značenja te bi bilo pogrešno reći da su životinjski prikazi toga razdoblja imali dekorativni ili ukrasni element.

Stoga, u odnosu na način prikazivanja i funkciju, prikaz je označavao govor simbola koji se mogao lakše razumjeti kao element prenošenja poruke koje su bile nečitljive i nerazumljive laicima i pripadnicima drugih vjerovanja, te kakvo god da je značenje životinja imala do tada, romaničko će joj razdoblje pridati kršćansko značenje.

Prema tome, cilj ovog diplomskog rada je kroz analize djela povezanih s prikazima životinja istražiti njihovo značenje te uočiti razlike tijekom društveno-kulturnog razvoja, kako bi se jasno i konkretno spoznala njihova vrijednost.

2. POVIJESNI PREGLED

Ikonografska preslikavanja riječi u sliku bili su prvi izrazi čovjekova izražavanja, kako bi zabilježio ono što je vidio, osjetio te u službi prenošenja poruke. S pojavom naših prvih predaka, koji datiraju od prije trideset tisuća godina, na temelju istraživanja o njihovom postojanju i načinu života, nastaju prva umjetnička djela, što znači da su najranija umjetnička djelovanja u ljudskim zajednicama imala estetska i religijska značenja. Od početka se umjetnost povezivala s čovjekovim religijskim odnosom, kultovima, odnosno magijskim vjerovanjima, kojima su tadašnji ljudi smatrali da mogu utjecati na prirodne i natprirodne sile. Tako se umjetnost očitovala kao ljudska potreba za estetskim oblikovanjem.

Sve što su izrađivali: predmete, nakit, posude, kipove, slike... u prapovijesnoj se umjetnosti povezivalo s religioznim značenjem, posvajanjem i tumačenjem stvarnosti. Stoga se u paleolitiku pojavljuju prvi začeci likovne umjetnosti koje su ljudi kroz svoje spoznaje prenašali u izradi tadašnjih predmeta, drugih zanatlija i oslikavajući špilje; primjeri *"Ranjeni bizon"*, Altamira, *"Konji"*, špilja Chauvet, te špiljske slike, Lascaux. U paleolitiku imamo isklesane predmete od bjelokosti i rogova pojedinih životinja te kamena, primjerice *"Konj"* od mamutove bjelokosti pronađen u Vogelherdu te *"Bizon"*, La Madeleine, izrađen od jelenjeg roga. U neolitičkoj se umjetnosti također mogu pronaći prikazane scene lova koje podsjećaju na paleolitičke prikaze, ali ovaj put prikazivane su u svrhu obreda posvećenih božanstvima u vjerskom svetištu u Catal Huyuku; primjer *"Lov na životinje"*. Prikazi životinja postaju standardizirani u egipatskoj umjetnosti pa djeluju poput znakova. Primjer takvog tumačenja vidimo iz *"Paleta kralja Narmera"* iz Hierakonopolisa. U ovom stilskom razdoblju nalazimo i zidnu sliku *"Hranjenje oriksa"* koja se nalazila u grobnici Khnum-hotepa te detalj s oslikane škrinje iz grobnice *"Tutankhamon u lovu"*. U drevnoj umjetnosti starog vijeka, točnije umjetnosti Sumerana, nalazimo kip bika od zlatnih listića, drveta i kamena lapis lazulija *"Ovan i drvo"* iz Ura, te *"Ploča s umecima zvučne kutije lire"* iz Ura na kojoj su prikazane razne životinje koje su vjerojatno potomci plemenskih totema.² *"Inana-ištar"* primjer je babilonske umjetnosti: Inana-ištar bila je najobožavanija božica u Mezopotamiji, a prikazana je kao krilato biće koje stoji na lavovima, te je lav bio njezin simbol.³ Animalistički stil kao glavna odlika apstraktnih i maštovitih životinja očitovao se u umjetnosti Perzijanaca; primjer je oslikani pehar iz Suze na kojem su prikazani psi u pokretu, a na vrhu pehara vidljive su dugovrate ptice apstraktno prikazane. Potom primjeri: *"Jelen"* iz Kostromskaye, skitska

² Janson, H. W. i Janson, H. W., (2005), *Povijest umjetnosti*. Varaždin: Stanek, str. 82.

³ Isto, str. 86.

umjetnost "*Kapitel s bikovima*", Perzopolis, potom posuda za piće "*Zlatni riton*" na kojoj je prikazan lav s krilima koji podsjeća na grifona.

Iz egejske umjetnosti navela bih primjere s prikazima životinja kao što su: "*Planinska koza u skoku*", minojski stil "*Riton u obliku lavlje glave*" iz grobnice u Miken i "*Lavlja vrata*", Miken. U grčkoj umjetnosti orijentalni stil kao novi stil u vezi je s Bliskim istokom i Egiptom po bujnoj raznolikosti oblika i životnim prikazima životinjskih motiva, kao npr. bočica za miris u obliku *sove*, antička amfora "*Heraklo davi nemejskog lava*" te prikaz "*Laput i kentaur*", *kentaur*-polučovjek polukonj. U kasnorimskoj umjetnosti javljaju se dekorativni mozaici, podni i zidni, na kojima se nalaze ornamenti, životinje, cvijeće, teme iz mitologije i svakidašnjeg života, po uzoru na helenistički stil na koji se nadovezuje ranokršćanska umjetnost na temeljima nove vjere, kršćanstva. Zbog progona su se kršćani skrivali u katakombama, gdje su održavani obredi. Koristili su se simbolima i znakovima. Primjere ranokršćanske umjetnosti s prikazima životinjskih motiva pronalazimo na oslikanom stropu iz 4. stoljeća u katakombama *sv. Petra i sv. Marcelina*, potom mozaicima na svodu unutar crkve *sv. Konstance*, u Rimu i na sarkofagu *Teodonusa*, u Ravenni, na kojemu je u središtu prikazan Kristov monogram kojeg čuvaju dva pauna, oko kojih se nalazi vinova loza te simboliziraju vječnost. Na temelju tih prikaza i tadašnjeg vjerovanja duhovnih zajednica u vječni život u raj, pronalazimo poveznicu sa samim prikazom. Bizantska umjetnost bila je u službi religijske i dvorske umjetnosti, Krist-pantokrator, car-autokrator, štiju se ikone i svete zidne slike; primjer *S. Vitale*, u Carigradu. Obnova kasnog klasičnog doba srednjobizantske umjetnosti vidljiva je na primjeru "*David sastavlja psalme*", pariški psaltir na kojem su prikazane razne životinje (pas, jarci te janjad). Umjetnost ranoga srednjeg vijeka (predromanika) obuhvaća umjetnost novodoseljenih naroda, Vikinga, Iraca, Angla i Sasa, Ostrogota, Langobarda i dr., koji prihvaćaju kršćanstvo. Razvijaju se mozaici poznati iz pisanih izvora, iluminacije-minijature, ornamenti te primijenjena umjetnost (relikvije, kaleži, predmeti liturgijskih obreda, ukrašavanje fibule, krune, ogrlice i dr.). Karolinška umjetnost donosi procvat umjetnosti, obnovu vjere, grade se samostani koji su žarišta učenosti, kulture, pismenosti i dr. U keltsko-germanskome stilu prevladavaju životinjski motivi koji udružuju apstraktne i organičke oblike,⁴ na primjer "*Glava životinje*", ukrasni završetak s vikinškog broda izrađen od drveta. Primjer irsko-saksonskog stila primjer je iz Evandelja iz Echternacha, na kojem je *sv. Marko* prikazan kao lav, i primjer irske umjetnosti-ilustracija "*Knjige Durrow*".

⁴ Isto, str. 270.

3. ROMANIKA

Kraj 10. stoljeća, te 11. i 12 stoljeće obilježava stilsko razdoblje romanika. Razdoblje koje se najviše odrazilo na arhitekturu te je nastavak na ranosrednjovjekovnu umjetnost koja je najveći procvat doživjela za vrijeme karolinškog doba.⁵ Od početka 11. stoljeća europski gradovi ponovo doživljavaju nekadašnje značenje, grade se crkvene građevine, samostani, katedrale, burgovi i javne zgrade. Elementi koji su okarakterizirali romaniku su masivni, debeli zidovi, masivni stupovi, kapiteli, bačvasti i križni svodovi te mnogi drugi. Romaničke građevine bile su bogato ukrašavane skulpturama koje su bile podređivane (subordinacija) samoj građevini, moram napomenuti neke od najpoznatijih romaničkih građevina crkva Sv. Savin-sur-Gertampe, Notre dame-la-Grande, Portiers, Katedrala u Durhamu, S. Ambrogio u Milanu, Sv. Sernin u Toulouseu, i dr. Bogata dekoracija i ikonografija romaničke umjetnosti snažno se očitovala na portalima crkava, katedralama, reljefima, a ponajviše na kapitelima, za kiparstvo je odigrao niski reljef najveću važnost (plošno oblikovanje), tek pokoji kipić izrađen je u bjelokosti ili metalu, a u slikarstvu su freske najzastupljenije (zidne, stropne), slikanje na dasci, oltarne pregrade, tapiserija, mozaici, vitraji. Potom književno slikarstvo (minijature, ilustracije, korice knjiga). Osim u ovim trima osnovnim likovnim područjima, romanička se umjetnost očitovala i kroz različite obrtničke atelijerije ili primijenjene umjetnosti. Mnoge velike crkve i samostani posjedovale su riznicu liturgijskih objekata kao što su: relikvije, svijećnjaci, prienosni oltari, kaleži i dr.⁶ Pregršt ornamenata prekrivao je sva ova prekrasna djela te su najčešći motivi zoomorfni, antropomorfni, biljni te biblijski prizori, uvijek s kršćanskom porukom i primjerima iz svakodnevnoga života. Kako je romanička umjetnost bila izrazito crkvena umjetnost, valja napomenuti da su redovnici (benediktinci i cisterciti) kao "stupovi" društva imali veliki udio u samom razvoju crkvene umjetnosti. Tako kršćanstvo pronalazi svoj identitet i stvaraju se hodočasnička mjesta. Kako bi se romanička ikonografija mogla razumjeti, tu su ulogu odlično odigrali redovnici-znalci o navedenom, koji su imali zadaću prenijeti znanje o tadašnjoj ikonografiji kako bi laicima, hodočasnicima i vjernicima drugih vjera približili značenje kršćanstva i simbola koji se prikazuju na umjetničkim djelima. Biblijske scene bile su često popraćene životinjskim prikazima koji su, ovisno o svrsi i razdoblju, imali svoju simboličku primjenu te se vizualizacija mijenjala, ovisno o prostornoj, vremenskoj i kulturnoj sredini. Prikazivane životinje u romanici čine tematizaciju krajnjeg stanja čovjekove svijesti, njegova najvišeg dometa, unutarnjih borbi te će se takva tematizacija nastaviti i u razdoblju gotike, a u renesansi će doći do odmaka u

⁵ Souchal, F., (1968), Srednji vijek, "Umjetnost u slici". Rijeka: OTOKAR KREŠOVANI, str. 24.

⁶ Barral, X. i Atlet, (2009), Protiv romanike, esej o pronađenoj prošlosti. Zagreb: IPU, str. 77.

dvojnosti, koja će pak u baroknom realizmu/naturalizmu doseći kulminaciju svoje svjetovnosti.⁷

4. ZNAČENJE POJMA ŽIVOTINJA

Životinja-lat. *animalia*, engl. *anima*, - živi stvor, životinja. Oduvijek je bila poveznica čovjekova života kao i djelatelj istoga životnog prostora, tako da zauzima važnu ulogu od postanka života i posebno mjesto u raznim religijama, često kao opis čovjekova stanja, događaja kao što je lov ili pak žrtvena životinja, te nesvjesnoga i nagona. Životinje su simboli kozmičkih, materijalnih i duhovnih počela, a povezane su sa svim razinama svijeta: podzemljem, zemljom i nebom. Njezin simbolizam odnosi se na ljudsku povijest. Jean Chevalier i Alain Gheerbrant parafraziraju Junga koji u knjizi „Čovjek i njegovi simboli“ kaže: “Mnoštvo životinja simbola u religijama i umjetnosti svih vremena ne ističe samo važnost tog simbola-nagon....Ta životinja, koja je nagoniska čovjekova psiha, može postati opasna ako je čovjek ne prepozna i ne uključi u život... Prihvatanje životinjske duše uvjet je cjelovitosti i potpunog razvoja individuuma“.⁸ Prema tome, njihov simbolizam ima veći značaj od samog znaka jer seže dalje od značenja i ovisi o tumačenju, temelji se na postojanju povijesti i načinu djelovanja. Životinje koje se prikazuju ovisno o podjeli, po skupinama (papkari, preživaci, mesožderi....) ili zasebno, odgovaraju različitim karakterima. Primjer su metaforičke usporedbe: hrabrost-lav, čistoća i nevinost-janje, plodnost-bik, mudrost-zmija i mnoge druge usporedbe koje su čovjekova poistovjećanja, kao njegove naravi, porivi, težnje i nagoni što bih usporedila s navodima Jeana Chevaliera koji prema frejdovoj misli kaže da je simbolizam veza koja spaja sadržaj kakva ponašanja, misli i riječi s njihovim skrivenim smislom.⁹

5. PRIKAZI ŽIVOTINJA U ROMANIČKOJ UMJETNOSTI I NJIHOVA SIMBOLIKA

Romanička ikonografija obiluje prikazima životinjskog svijeta i bića koja nalazimo u prirodi, i onih koji su proizašli iz pučkih vjerovanja i čovjekove mašte. Životinje djelimo u tri skupine: mitološko, predkršćansko značenje *mirabilis*, na kršćansko značenje *miraculosus*, te na stvorenja slična ljudima, čudovišta s ljudskim likom koja su u 13. st. nazvana *similitudines*

⁷ Damjanov, J., (2008), Bestijarij od predaje do umjetnosti i natrag. Zagreb: Sipar, str. 20.

⁸ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 912.

⁹ Isto, str. xviii.

hominis.¹⁰ Mnoge životinje imaju više različitih tumačenja koja su međusobno povezana, kao pratnja s glavnom tematikom, ali njihov osnovni smisao nije uvijek jednak u svim kulturnim sredinama. Neke su čudnovatog spoja, koji budi asocijacije mitološkog značenja, kao poveznica stvarnosti i mašte, u funkciji pouke o moralnom i vjerskom životu. Često se određene životinje prikazuju kako bi predstavile određene odlike ili konkretne osobe te simboliziraju svakidašnji ljudski život i osobine ljudi. Kako bismo mogli razumjeti simbolički govor i vidjeti nevidljivo u vidljivome, potrebno je krenuti od samih početaka ne bi li se otkrilo njihovo pravo značenje. Povijesna istraživanja, uspoređivanja kultura, proučavanje tumačenja iz usmenih i pisanih predaja te ostalih istraživanja pridonose tome da razumijevanje simbola bude bliže sadašnjem čovječanstvu. Raznovrsnost romaničkih životinjskih bića prisutna je u minijaturama, iluminacijama, arhitekturi, freskama, osobito u detaljima portala i kapitela u romaničkoj umjetnosti. Tematika koja se najčešće proteže u romaničkoj ikonografiji odnosi se na biblijski svijet, rađanje, život, smrt, vječnost, spasenje. Pritom životinjski prikazi nose posredničku ulogu koja spaja razdvojene elemente, povezuje dobro i zlo (nebo-zemlju), prirodu i kulturu, zbilju i san te svjesno i nesvjesno. Kroz likovno-umjetničke prikaze koji pripovijedaju čovjekovo postojanje interpretirala se kroz povijesni, književni i alegorijski oblik najčešće kao pouka o moralnom životu, koji je u romanici bio predstavljen "*psihomahijom*", borbom vrlina i mana u duši čovjeka,¹¹ te kroz dva biblijska sustava. Prvi se temelji na vanjskim značajkama životinja koje se dijele na četveronožne: ptice, zmije, ribe i crve, a u drugom se životinje razlikuju kao čiste i nečiste.¹² Kroz dublje analize susrest ćemo simbole zajedničke različitim religijama, civilizacijama te predajama, koje su unatoč dualizmu i višeznačnosti, spoj nespojivog. G. Duby u knjizi *Vrijeme katedrala* citira sv. Tomu Akvinskog: "(...) na umjetniku je da svako biće prikaže u njegovoj punini. Uskraćujući savršenstvo stvorenjima zapravo uskraćujemo savršenstvo samome Bogu".¹³

5. 1. JELEN

Jelen je prema podjeli kopnena životinja (papkar) te se svrstava u čistu životinju, koja predstavlja čistoću, blagostanje i sreću. Prema grčkoj i rimskoj mitologiji posvećen je

¹⁰ Marjanić, S. i Kiš, A. Z., (2007), *Kulturni bestijarij*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 17.

¹¹ Ivančević, R., (1979), *Uvod u ikonologiju*, uredio A. Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 77.

¹² Marjanić, S. i Kiš, A. Z., (2007), *Kulturni bestijarij*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 13.

¹³ Duby, G., (2006), *Vrijeme katedrala*. Zagreb: AGM, str. 211.

božicama Artemidi, Ateni i Afroditi.¹⁴ Jelen se zbog razgranatog rogovlja često uspoređuje sa stablom života, simbolom plodnosti te kao simbol ponovnoga rođenja, simbolom božanskog zaručnika i duše koja traži svoj božanski izvor da utaži žeđ,¹⁵ (slika 1) gdje uz prikaz jelena stoji latinski natpis iz Psalma 42: "Kao što košuta žudi za izvor vodom, tako duša moja čezne, Bože, za tobom".

(Ivančević, R., (1979), Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 296.

SLIKA 1: Jeleni na izvoru, Salona, mozaik iz 4. stoljeća.

Prema Buzov ovaj natpis predstavlja katekumenu, koja u težnji žudi za znamenjem, a jelen je primjer pobožnosti i redovničkoga poziva.¹⁶ Kako su ljudi u vrijeme grčke i rimske tradicije vjerovali u mnogo bogova, za njih je simbol jelena imao poveznicu istih te je predstavljao strahopoštovanje, simbol nebeskih moći i glasnika bogova. Tako će i u romaničkoj umjetnosti jelen nositi simbol Krista, Kristovog glasnika ili kršćanina koji žudi za Bogom. Jelen je, ovisno o tematici, prikazivan sam ili u društvu s drugim jelenom. Među najčešćim prikazima u romaničkoj ikonografiji motiv je dvaju jelena koji piju iz kantarosa, fontane ili izvora vode koji predstavlja izvor života. Na mozaiku koji je smješten u apsidi bazilike San Clemente u Italiji, (slika 2) nalaze se likovi i prizori iz Biblije potom uprizorena nebeska bića, svete

¹⁴ Buzov, M., (1995), Prikaz jelena na ranokršćanskim mozaicima prema srednjovjekovnoj umjetnosti, Starohrvatska prosvjeta, Vol. III. (21), str. 55, <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=138212, (10. travnja. 2016).

¹⁵ Isto, str. 55.

¹⁶ Isto, str. 56.

životinje, biljni svijet i razni simboli. Prevladavaju zemljane boje, siva i smeđa te najviše zlatna, koja u ovom prizoru odaje dojam svečanosti i dostojanstva. Ova dva jelena koja se nalaze ispod raspela Kristova simboliziraju kršćane koji žele oprati svoje grijehе. Prema tim saznanjima ovaj prizor možemo protumačiti na sljedeći način: Krist na križu je svojom žrtvom otkupio grijehе poradi ljudskog spasenja, svoga stada koje je uprizoreno u donjem dijelu slike u simboličnom prikazu u obliku ovčica, a sam prikaz dvaju jelena koji piju vodu, prema ranijim saznanjima, označavaju kršćane, "duše" koje žude za Bogom, te predstavljaju novo rođenje.

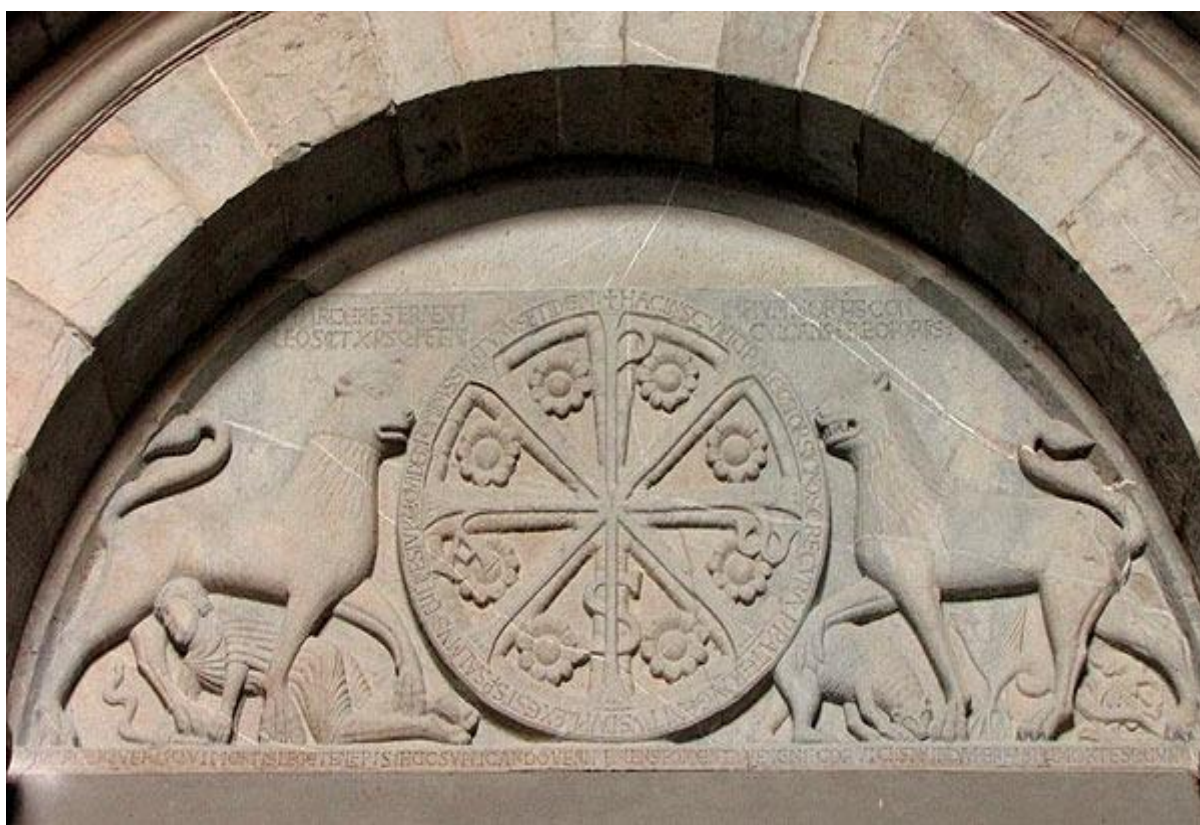
(<https://www.pinterest.com/pin/386817055467517549/>)
SLIKA 2: Detalj s mozaika, San Clemente, Roma, Italija, 1130 g.

5. 2. LAV

Lav je simbolička zvijer u religioznoj i svjetovnoj umjetnosti od davnina smatran kao kralj životinja, vjerojatno zbog svoje snage, veličine, bujne grive i rike koju proizvodi.¹⁷ Vrlo gracioznog stava, mirnoće kojom odiše, jer i dok spava, izgleda kao da bdije, ta njegova neprestana budnost djeluje vrlo impresivno, gotovo kao vrlo siguran čuvar, u čovjeka budi osjećaj strahopoštovanja. Prema jednoj legendi, kako navodi Bubić, lavlja mladunčad rađa se mrtva te ih mužjak žalujući za njima nakon tri dana može oživjeti svojim dahom. Od tada lav simbolizira u mnogim religijama i prije romaničke ikonografije uskrsnuće te Krista kao

¹⁷ Hall, J., (1998), Rječnik tema i simbola u umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga, str. 179.

vladara života.¹⁸ Oduvijek je kao simbol vezan uz božanstvo, čak i među najstarijim narodima kao što su Egipćani, Grci i Rimljani. Simbolizirao je zaštitničku moć, što se može vidjeti iz primjera na ulasku u grad Mikenu, poznatijeg kao *lavlja vrata* te se nalazi na hramovima, poslije bazilikama, crkvama i dr. Njegova simbolika može biti i dvojaka u srednjovjekovnoj ikonografiji. Glava lava odgovarala je božanskoj naravi Krista, a stražnji dio čovjekovoj naravi, kao simbol materijalnog i duhovnog.¹⁹ Tako postaje kao prototip dvoznačne životinje (slika 4). Detalj sa zapadnog ulaza romaničke katedrale *sv. Petra apostola*, Aragon u Španjolskoj, koja datira s početka 12. stoljeća, na kojemu su prikazana dva lava između kojih se nalazi *krizmon*-kozmički i solarni simbol, označava alfu i omegu.²⁰ Lav na lijevoj strani vjerojatno simbolizira Krista Otkupitelja jer ljudski lik sa zmijom u ruci koju drži i koju lav gazi predstavlja pokajnika, dok lav s desne vjerojatno simbolizira Kristovu pobjedu nad smrću; sam simbol krizmona kao Alfe i Omega upućuje na tumačenje ovog prizora.

(http://www.arteguias.com/romanico_jaca.htm)
 SLIKA 3: Detalj portala katedrale sv. Petra apostola, Španjolska, 12.st.

¹⁸ Bubić, V., (2011), Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. (104), str. 236, <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=138212, (12. ožujka. 2016.)

¹⁹ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 370.

²⁰ Isto, str. 332.

5. 3. ORAO

Smatran je kraljem među pticama, veličanstvenog leta, oštrog sluha i pogleda, brzine i vještine u lovu. Njegov simbol pojavljivao se od davnina u kulturama Perzijanaca, Grka, Rimljana, Egipćana i dr. (na zastavama, grbovima, štitovima, oruđima, vazama). Poštovanje je izazivao vjerojatno zbog svojih karakteristika te je simbolizirao mnoge bogove i vladare. U egipatskoj civilizaciji Amon Ra (bog sunca) često je prikazivan s glavom orla, što se može povezati s činjenicom da je orao jedina ptica koja može gledati izravno u Sunce. U vrijeme antike orao je bio Zeusova ptica. Zbog svoje brzine simbolizirao je glasnike bogova, te je u prikazima gdje nosi dušu simbolizirao smrt.²¹ Pozitivan predznak pridonijet će mu kršćanstvo, osobinama poput duhovnosti. Poradi leta oslobođenja od zemaljskih okova te besprijealnog vida simbolizirao je vizionare, proroke, apostole. U konačnici, u kršćanskoj ikonografiji i romaničkim prikazima simbolizira sv. Ivana apostola. Za kršćanstvo je orao simbolizirao uskrsnuće te se ova interpretacija temeljila na drevnim vjеровanjima da orao ima moć pomlađivanja. Pri letu prema Suncu perje bi mu se zažarilo te bi se zaronom u vodu iznova rodio, što se jasno iščitava iz Davidovog psalma: *obnavlja ti se mladost k' o u orla* (Ps 103.5).²² U srednjovjekovnoj umjetnosti često se prikazivao orao sa zmijom ili plijenom, što je predstavljalo Krista koji duše izbavlja iz okova zla. Primjer bizantske umjetnosti je mozaični pod peristilnog dvorišta Velike palače u Carigradu. Ptice su oduvijek označavale slobodu i čiste životinje, nebeske ptice, pa se može pretpostaviti da orao kao predvoditelj istih simbolizira zbog svoje snage i ogromnih krila utočište umornih i grešnih te svojim krilima daje dojam sigurnog utočišta i posrednika Božjeg. Zbog svoga leta asocira na molitvu koja se uzdiže prema nebesima, vraćajući se na zemlju kao odgovor na molitve.²³ Jedan od romaničkih primjera s prikazom orla je vaza, antikni porfir od pozlaćenog srebra iz riznice opatije Saint-Denis koja je napravljena na zahtjev opata Sugar, iz 1140. godine, (slika 4), potom primjer crkve San Miniato u Firenci remek-djelo romaničke građevine toga područja. Vanjska fasada, unutrašnjost te kapiteli koji obogaćuju ovu građevinu obloženi su bijelim mramorom i na njoj prevladava plošna inkrustirana ornamentika geometrijskog i organskog karaktera.²⁴ U unutrašnjosti se nalazi povišeni prezbiterij romaničko-toskanskog kompleksa klasične inspiracije; oltarna pregrada od mramornih umetaka na kojoj se nalaze simboli

²¹ Bubić, V., (2011), Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. (104), str. 241, <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=138212, (12. ožujka. 2016.)

²² Isto, str. 241.

²³ Isto, str. 241.

²⁴ Damjanov, J., (1986), Likovna umjetnost II dio. Zagreb: Školska knjiga, str. 98.

(grifon, levijatan), potom četverokutna propovjedaonica na kojoj vidimo orla koji je simbol sv. Ivana evanđelista (slika 5).

(Souchal, F., (1968.), Srednji vijek. Rijeka: OTOKAR KREŠOVANI, str.80.)
SLIKA 4: Vaza u obliku orla. Antikni porfir, oko 1140. godine

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sm_al_monte,_interno,_transenna_e_pulpito_02.JPG)
SLIKA 5: Detalj propovjedaonice, San Miniato, Firenca

5. 4. BIK

Ovaj je simbol u najranijim kulturama simbolizirao plodnost, žrtvovanje, poveznicu s nebesima i božanstvima. Simbolizirao je kraljevsku krv i kao drevni simbol čovječanstva sredstvo religioznih rituala u službi slavljenja života i dobara, prirodu i dr. Među prvim zapisima koji datiraju iz vremena špiljske umjetnosti u kojima je prisutan prikaz bika, što možemo vidjeti na zidnim slikarijama iz spilje Lascaux, Francuska, gdje su prikazane divlje životinje koje su u pokretu duž zidova i stropa. Da se prikaz bika i u kasnijim kulturama prikazivao u službi totemizma, možemo vidjeti na primjeru egipatske umjetnosti "*Paleta kralja Namera*" iz Hierakonopolisa gdje je faraon prikazan kao bik koji gazi neprijatelja te prikaz bika drevne umjetnosti staroga Istoka "*Ploča s umecima, zvučna kutija lire*" iz Ura; u egejskoj umjetnosti "*Riton u obliku bika*" iz Knososa i dr. Prikaz bika kao i drugih životinja, povezivani su s mnogim božanstvima u službi totemizma, koji je preuzet iz pretpovijesnog doba. Takva tumačenja gube se s pojavom ranokršćanske umjetnosti u kojoj, kao i u romanici, dobiva novo ikonografsko značenje. S ranokršćanskom umjetnošću simbolizira strpljivost i snagu te se u spisima prvih crkvenih otaca uspoređuje s Kristom te žrtvenim prinosom.²⁵ Kao krilati bik simbolizira sv. Luku, apostola. Sv. Luka u svojim spisima stavlja naglasak na žrtveni značaj Kristova pomirenja te božansko svećeništvo.²⁶ U romaničkoj umjetnosti prikazivan je na mnogim manuskriptima, zidnom slikarstvu, reljefima i arhitekturi. Primjer samostana San Pedro de Tejada, u Burgosu, koji je prepunjen srednjovjekovnim bestijarijem te prikazuje različite životinjske prikaze kao reprezentaciju ljudskih vrlina, poroka te kao aluziju na prolaznost, elementi su poruke, propovijedanja koju prenosi umjetnik. Ovaj prikaz bika sa slike nalazi se na zapadnom pročelju glavnog ulaza u *Tetramorfu*, također kao simbol evanđelista (slika 6).

²⁵ Ivančević, R., (1979), Uvod u ikonologiju, uredio A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 586.

²⁶ Isto, str. 586.

<https://www.pinterest.com/pin/31384528628562668/>
 SLIKA 6: Detalj portala San Pedro, Tejada, Burgos.

5. 5. JANJE

Janje je svoju simboliku pronašlo u kršćanskoj umjetnosti. Simbol je poniznosti, čistoće i nevinosti. U Starom zavjetu predstavljalo je žrtvenu životinju, a tadašnji narod *Židovi* pridonosili su ga kao žrtvu kako bi, usmrivši ga, očistili svoje grijehе. Kao simbol Krista najčešće je prikazivan u kršćanskoj ikonografiji, prikazivan sa svetokrugom oko glave, a takav primjer je minijatura *sv. Luka iz Evandjelja Otona III*. Sv. Luka sjedi na prijestolju. Iznad njega je Jaganjac Božji sa svetokrugom oko glave, a ispod prijestolja nalazi se janjad koja pije iz izvora potoka uz natpis *Fonte patrum ductas bos agnis elisit undas (Iz očinskih izvora vol dovodi vodu za janjad)*.²⁷ Kada janje stoji na brežuljku, tada predstavlja crkvu, a ispod njega se nalaze potoci vode koji simboliziraju četiri evanđelja ili četiri edenske rijeke (Pison, Gihon, Eufkrat i Tigris).²⁸ Janje predstavlja grešnika kada je Krist prikazan kao dobri pastir; takav prikaz preuzet je iz helenističke ikonografije, ali je prilagođen opisima evanđelista.²⁹

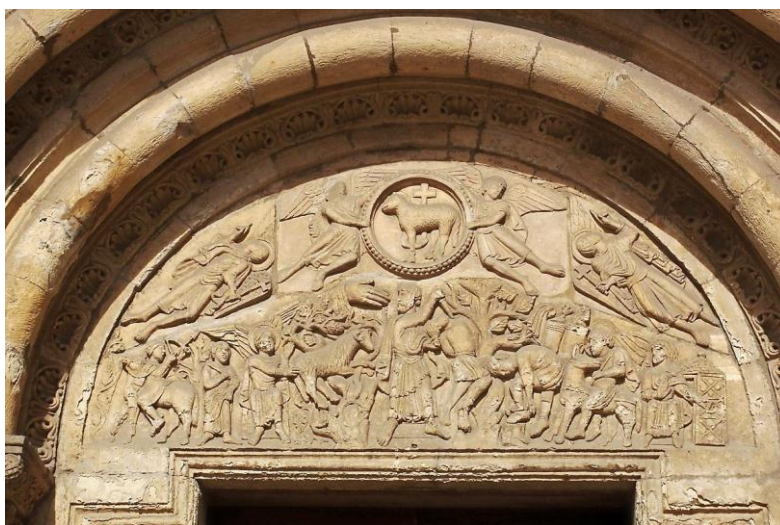
Iako se janje doima slabo, nezaštićeno te spoznajemo da je žrtvena životinja i kao takva osuđena na smrt, u slici Krista otkriva nam zakonitosti Božjeg djelovanja. Šaljući nam poruku ljubavi u žrtvi po kojoj pobjeđuje nad grijehom te nas oslobađa za život, jer samo žrtvom

²⁷ Janson, H. W. i Janson, A. F., (2005) Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek d.o.o. str. 291.

²⁸ Ivančević, R., (1979), Uvod u ikonologiju, uredio A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 293.

²⁹ Isto, str. 293.

postizemo put ka vječnom životu, ali nam i ukazuje na grešnost i slabosti te potrebu za snagom Božjom. Izdvojila bih prikaz simbola janjeta na romaničkoj bazilici San Isidoro, Leon, Španjolska, (slika 7). Na portalu vidimo janje u krugu koji simbolizira savršenstvo, sa strane se anđeli nalaze, ispod vidimo biblijski prikaz Abraham i sina Izaka, a s desne strane ruku Božju koja zaustavlja Abrahama u nakani da žrtvuje sina te u zamjenu pridonosi ovna, što nam je poznato iz Starog zavjeta. Ovaj prikaz simboličan je kako bi hodočasnici mogli iščitati poruku. Primjer zidnoga slikarstva je freska koja se nalazi u crkvi Saint-Aignan-sur-cher, Francuska, (slika 8).

(<https://www.pinterest.com/pin/73746512623076720/>)
SLIKA 7: Portal bazilike San Isidoro, Leon, Španjolska 12. stoljeće.

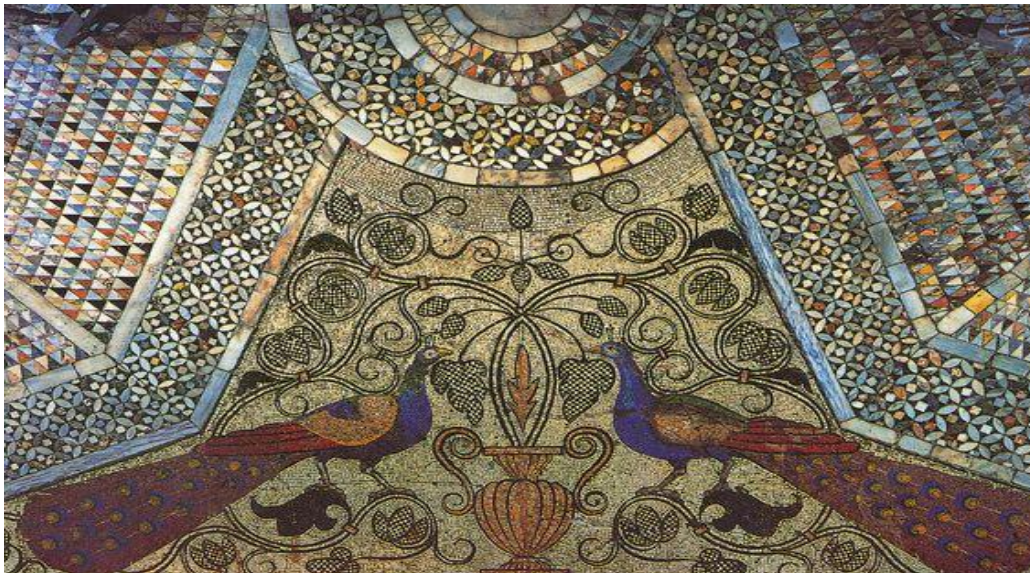

(<http://ckenb.blogspot.hr/2012/09/ancient-frescos-at-saint-aignan.html>)
SLIKA 8: Detalj freske. Saint-Aignan-sur-cher, Francuska

5. 6. PAUN

Paun se svrstava u jednu od najljepših i najegzotičnijih ptica te slovi za čistu životinju. Osim fizičke ljepote oduvijek je nosio značajke duhovnosti, vitalnosti te besmrtnosti. U vrijeme antike označavao je besmrtnost jer su ga šare u obliku očiju povezivale sa simbolikom zvijezda, a prema vjerovanju da paunovo meso ne trune. U ranokršćanskoj ikonografiji prikazi pauna često su se mogli naći u katakombama, na reljefima plutejima i podnim mozaicima (primjer San Vitale, Ravenna, 526.-547.g.) pa u simbolici kršćanske ikonografije predstavlja besmrtnost, simbol uskrsnuća i anđeoskog glasnika. Šare koje se nalaze na njegovom perju u obliku očiju, interpretirane su kao sveznanje svevidećeg Boga ili kako Badurina navodi "crkvu svevidjelicu".³⁰ Česti prikaz su i dva pauna koja piju iz kantarosa, što bi simbolično značilo kao poziv na spasenje i vječni život. Istaknula bih dva primjera navedenoga koji pripadaju romaničkoj umjetnosti. Prvi primjer je (slika 9).

Na slici se nalazi detalj stropnog mozaika iz bazilike *sv. Marka* u Veneciji, koja je najbolji primjer utjecaja bizantske umjetnosti. Mozaici datiraju iz 12. stoljeća. Iako su prikazi iz Staroga zavjeta, ova dva pauna koja piju iz kantarosa-vodu spasenja, nose obilježja kršćanske simbolike. Na perju su vidljive oči kao simbol Božjeg sveznanja i simbol besmrtnosti. Drugi primjer (slika 10), katedrala San Rufino Assisi, Italija, gdje su također prikazana dva pauna koja piju iz kantarosa. Nalazi se iznad sporednih vrata na pročelju.

(<https://www.pinterest.com/pin/335236765983780354/>)
SLIKA 9: Detalj stropnog mozaika, bazilika sv. Marka, Venecija, 12.st.

³⁰ Ivančević, R., (1979), Uvod u ikonologiju, uredio A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 453.

(<http://www.donfabrizio.com/tag/assis>)
 SLIKA 10: Detalj pročelja San Rufino Assisi, Italija

5. 7. RIBA

Riba se kao simbol javlja puno prije pojave kršćanstva u starim kulturama i civilizacijama. Poznat je tako primjer iz drevne Mezopotamije, bog Dagon, koji se u tadašnjoj kulturi smatrao bogom navodnjavanja, plodnosti i zemljoradnje prikazivan kao polučovjek poluriba. U minojskoj umjetnosti prikazi riba vidljivi su na primjeru *Kraljičin megaron*, Knosos. U umjetnosti Etruščana *Grobница lova i ribolova*, Tarkvinija. U katakombi *sv. Kalista*, Rim, 3. stoljeće, oslikani zid s prikazom ribe. Riba kao najstariji kršćanski simbol dolazi od grčke riječi *IXTHYS* - *Iesus Xristos Theou Yios Soter* što u prijevodu znači " Isus Krist Božji Sin Spasitelj". Kako bi se progonjeni kršćani međusobno mogli prepoznati postojao je i drugi pisani znak ribe (u formi dvaju likova koji se s jedne strane ukrižaju te tako čine formu ribe. Predstavljala je simbol duše (metaforički Krist kao ribar duša), što nas podsjeća na prisporobu iz Staroga zavjeta o čudesnom ribolovu s apostolima Šimunom i Andrijom (Mk 1, 17-18) "*Pođite za mnom! Učinit ću vas ribarima ljudi*", što asocira na "ribolov" ljudi, kako bi se obratili i krenuli za Kristom. Simbol ribe često je prikazivan u ranokršćanskoj umjetnosti, no ona se upotrebljava i kao simbol krštenja, jer kao što riba ne može živjeti dugo izvan vode, tako i kršćanin može biti spašen samo preko svete vode, činom krštenja.³¹ Znak ribe pojavljuje se na raznim ranokršćanskim spomenicima i kasnije te takva rasprostranjenost daje

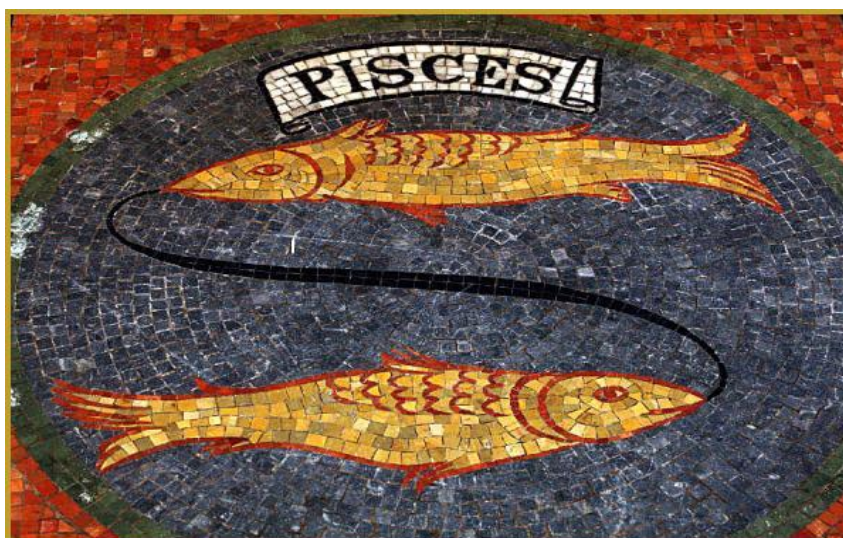
³¹ Isto, str. 509.

prostora za interpretaciju. U romaničkoj se umjetnosti često prikazivao. Primjer je katedrala Monreal u Palermu koja je posvećena Blaženoj Djevici Mariji (slika 11). Na stupu koji se nalazi na trijemu klaustra vidimo detalj ribe geometrijskih oblika ili kako to kaže Souchal da podsjeća na orijentalni san nordijskih knezova, zaljubljenih u raskoš i ljepotu koji su inspirirali umjetnike, stvorivši skladnu sintezu više umjetničkih tradicija.³² Drugi primjer podni je mozaik koji se nalazi u lađi romaničke crkve St. Foy, Congues, (slika 12).

(http://www.regione.sicilia.it/beniculturali/dirbenicult/database/page_musei/pagina_musei.asp?ID=49&IdSito=63)

SLIKA 11: Detalj stupa klaustra katedrale Monreal, Palermo

(<http://www.photos-alsace-lorraine.com/album/2254/Photos+de+l%E9glise+Sainte-Foy+de+S%E9lestat>)

SLIKA 12: Podni mozaik crkve St. Foy, Congues.

³² Souchal, F., (1986), Srednji vijek "Umjetnost u slici". Rijeka: Otokar Krešovani, str. 169.

5. 8. GOLUB/ICA

Golubica je i prije kršćanske interpretacije bila simbol nježnosti, ljubavi i čistoće. U grčkoj kulturi golubica se smatrala Afroditinom svetom pticom. Njezini su je ljubavnici darivali golubima.³³ Još od Knjige Postanka, nakon potopa Noa je poslao golubicu kako bi pronašla kopno. Vratila se s maslinovom grančicom. Ona je nositelj nadahnuća, dolaska Duha Svetoga ili, kako navodi Bubić, znak pomirenja s Bogom.³⁴ Prizor goluba je vrlo snažan i čist u kršćanskoj umjetnosti te se prikazivao isključivo kao znak Božje objave i nadahnuća. Bilo da je riječ o novozavjetnim događajima bilo o starozavjetnim, simbolika je uvijek jednoznačna. Još od pripovijesti o Noi i potopu označava novi početak, znak pomirenja te obnovljeni saveza Boga s čovjekom. Od tada se ta simbolika ukorijenila sve do danas.

Često se može vidjeti prikaz golubova u paru, u pučkom vjerovanju golubovi su ostajali vjerni jedno drugome do kraja života. Takav prizor odaje dojam ljubavi i savezništva s Bogom (primjer dvaju golubova koji se napajaju iz posude svete vode, kao duše u slavi Božje vječnosti; motiv mozaika, Ravenna, 5. st.). Najvažnija primjena samog prikaza golubice u vezi je s prikazivanjem Duha Svetoga te je kao takav poput simbola Presvetoga Trojstva, krštenja Isusova, prizora navještenja Marijina, na križu raspetog Krista (detalj mozaika, San Clementa, Rim) i krštenja. Kada je prikazano sedam golubica, one simboliziraju sedam Božjih duhova ili sedam milosnih Božjih darova.³⁵ Na stropnom mozaiku u crkvi San Clemente, u Rimu, na raspelu je prikazano dvanaest golubova, što vjerojatno simbolizira dvanaest apostola. U romaničkoj umjetnosti ima dosta prikaza golubice, a izdvojila bih scenu krštenja koja se nalazi na kapitelu u crkvi St. Trophime, u Arlesu, gdje vidimo prikaz goluba iznad krštenika koji simbolizira novi početak te pomirenje s Bogom (slika 13), potom primjer oslikanog rukopisa stranice iz *Biblije St. Edmunda*, Engleska, gdje su prikazani golubovi u paru, (slika 14).

³³ Bubić, V., (2011), Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. (104), str. 241, <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=13821275383 (12. ožujka. 2016.)

³⁴ Isto, str. 241.

³⁵ Ivančević, R., (1979), Uvod u ikonologiju, uredio A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 242.

(<http://flickeflu.com/set/72157630125010946>)
SLIKA 13: Detalj kapitela crkve St.Trophime, Arles

(<http://www.lalinternadeltraductor.org/n5/cuernos-moises.html>)
SLIKA 14: Oslikani rukopis iz Biblije St. Edmunda, Engleska

5. 9. PIJETAO

Prema Bubić, simbol pijetla potvrđen je još za vrijeme kasne grčke civilizacije. Posvećen je mnogim božanstvima toga vremena, ali bogu Dionizu u čijim su se kazalištima odvijale borbe pijetlova. Simbolika je pijetla u to vrijeme nosila trostruko značenje pogrebnog simbola; žrtvene životinje božanstvima podzemnog svijeta, glasnika života nakon smrti te

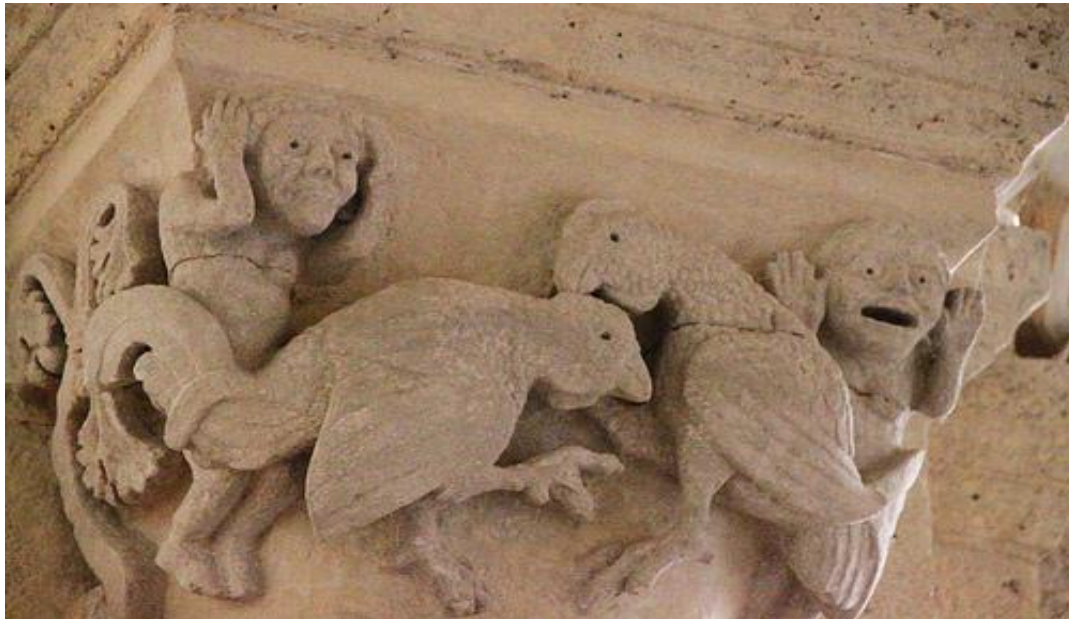
ulogu psihopompa-najavljivao je i prevodio duše pokojnika u drugi svijet.³⁶ U starozavjetnim spisima za vrijeme Židova spominjao se u svrhu obrane od uroka i zlih duhova, a u kršćanstvu je zbog svog kukurikanja simbolizirao razum, budnost, pripravnost i dr. Njegovo kukurikanje podsjeća na novi početak, novu nadu, te se u kršćanskoj ikonografiji prikazuje kao podsjetnik na Petrovo zatajenje Krista "*Zaista, zaista kažem ti, sigurno pijetao neće zapjevati dok me triput ne zaniječesh*" (Iv 13,38). Prikaz pijetla u romaničkoj umjetnosti nalazimo dosta često. Tako se nalazi na podnom kamenom mozaiku crkve Santa Maria Donato, u Italiji, gdje je vidljiv bizantski utjecaj (slika 15) potom na kapitelu crkve Saint-Andoche, Saulieu, Burgundija, na kojem je prikazana ekspresivna scena borbe pijetlova, plastično obikovana (slika 16).

(<http://www.alamy.com/stock-photo/church-murano-venice-italy.html>)

SLIKA 15: Podni mozaik crkve Santa Maria Donato, Italija

³⁶ Bubić, V., (2011), Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. (104), str. 240, <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=138212 (12. ožujka. 2016.)

(<http://www.flickrriver.com/photos/tags/petdelours/interesting/>)
SLIKA 16: Detalj kapitela crkve Saint Andoche, u Saulieu.

5. 10. MAGARAC/MAGARICA

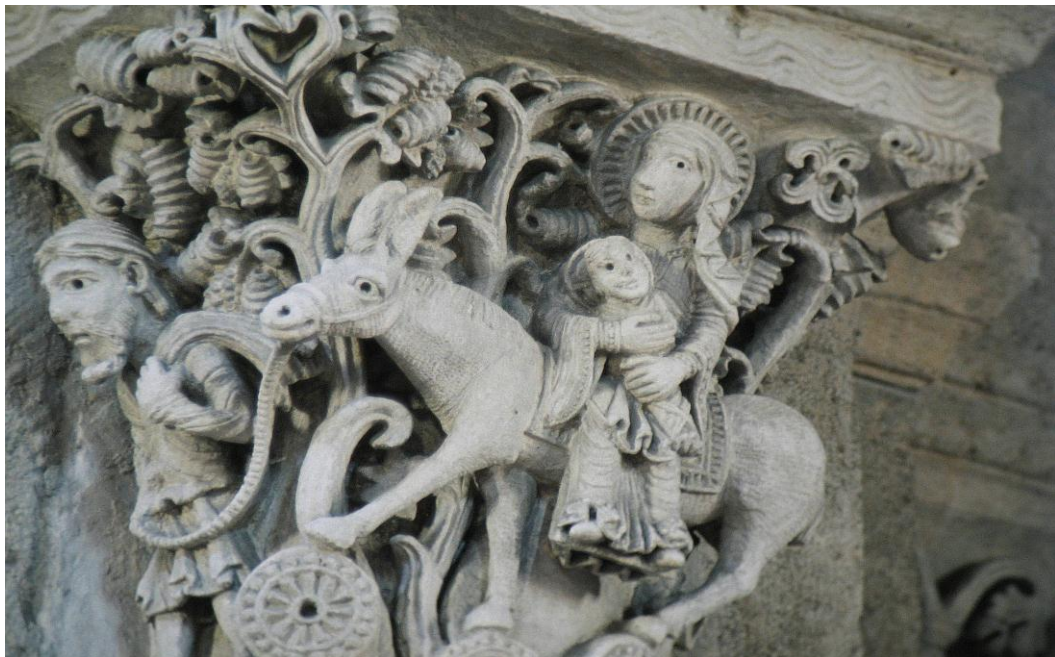
U mnogim drevnim kulturama magarac je imao je veliku ulogu. U egipatskoj mitologiji jedno je od najopasnijih bića koje susreće duša u podzemnom svijetu. U antici je simbolizirao plodnost, dok je u nekim predajama označavao neznanje i obmanu. Prema J. Chevalieru i A. Gheerbrantu postoji razlika između magarca, magarice i njihova mladunčeta. Magarac je simbolizirao spolnost, čovjekov nagon, zemaljski i osjetilni dio života. Magarica simbolizira poniznost, a magarčić poniženje.³⁷ Romanička ikonografija preuzela je kršćansku simboliku te je magarac/magarica isključivo biblijska životinja u službi Krista i najčešće se prikazuje u scenama vezanim uz bijeg u Egipat (sv. Josip bježi s trudnom Marijom na magarcu kako bi izbjegli opasnost) te scenama Isusova rođenja. Prema proročkim riječima Izaije (1,3) " Vol poznaje svog vlasnika, a magarac jaslje gospodareve".³⁸ Jedan od takvih prikaza nalazi se na bazilici San Donnino, Parma, u Italiji (slika 17), a prikaz bijega iz Nazareta u Egipat nalazi se na kapitelu u bazilici Saint-Andoche, u Saulieu (slika 18). Kapitel kamene mase, blagih udubljenja i izbočenja (visoki reljef), glatko oplošje koje podsjeća na izradu od bjelokosti, Josip je na drugoj strani uz brid kapitela pa je time postignuta simetrična kompozicija.

³⁷ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 405.

³⁸ Ivančević, R., (1979), Uvod u ikonologiju, uredio A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 390.

(http://www.ponzietto.it/images/IMG_1693WEB_grifi.jpg)
SLIKA 17: Detalj portala bazilike San Donnino, Italija.

(<http://www.panoramio.com/photo/60653885>)
SLIKA 18: Detalj kapitela crkve Saint Andoche, u Saulieu.

6. ŽIVOTINJE PREUZETE IZ MITOLOGIJE

Romaničke crkve često su pretrpane bićima i čudovištima iz mitologije kakve se ne susreće u stvarnosti. Zato nije neobično da se ondje nalaze čudovišta i nemani koji izgledaju zastrašujuće, no oni omogućuju spoznati zbilju kao sudionici Onoga koji je stvorio svijet. Nemani i razna bića pojavljuju se kao simboli u ulozi pokazatelja na razumijevanje, vrijednosti tumačenja, mističnosti. Njihovi prikazi istodobno su zapreka i vrijednost, tama i svjetlo, te uvijek postoji mogućnost povezivanja jednoga s drugim.³⁹

6. 1. GRIFON

Grifon je životinja koja ima glavu orla, tijelo lava, krila i pandže. Korijeni joj sežu još u egipatsku civilizaciju. U Ahemenidskom razdoblju nailazimo na posudu za piće "*Zlatni riton*", primjer lava s krilima, te "*Tkana svila*", Sasandi. Grifon je simbolizirao budnost, hrabrost i brzinu. Najčešće se prikazivao u heraldici (na grbovima, zastavama te nekim vojnim postrojbama). U srednjovjekovnoj ikonografiji spoj lavljeg trupa i orlove glave odavao je dojam iznimne snage i hrabrosti zbog karakteristika koje te dvije životinje imaju. U ikonografiji kršćanstva, kada je grifon simbolizirao Krista, prikazivao se u borbi sa zmijama, zmajevima i ostalim nemanima te kao čuvar euharistijskog kaleža. Zato se nazivao i čuvarom "Svetog grala". Kako je spoj ovih dviju iznimno snažnih i hrabrih te budnih životinja, često su grifoni nosili dvojaka značenja; u nekim srednjovjekovnim prikazima, a tako i u romaničkoj umjetnosti, prikazivani su kao prijatna ljudima, vjerojatno kako bi izazvali strahopoštovanje, ovisno o kontekstu u kojem su prikazivani, a u romaničkoj ikonografiji povezivalo ih se još i s dvjema Kristovim naravima, ljudskom i božanskom. Na pročelju južnog portala crkve San Donnino (slika 17) vidimo prikaz dvaju grifona koji čuvaju drvo života, drvo dobra i zla. Izrađeni su u punoj plastici po uzoru na antiku. Primjer predmeta vezan uz liturgiju, brončani vrč za vodu kojim su se koristili svećenici za obredno pranje ruku prije službe Božje, u obliku je grifona; ova posuda je primjer kako životinje obavljaju grube poslove za Gospodina, u čemu se vidi poveznica s djelima Bliskog istoka,⁴⁰ (slika 19).

³⁹ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 28.

⁴⁰ Janson, H. W. i Janson, A. F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek d.o.o. str. 313.

(Janson, H.W. i Janson, A.F., (2005) Povijest umjetnosti, Varaždin: Stanek, str. 313.)
SLIKA 19: Vrč, oko 1130.g. Pozlaćena bronca, visina 18.5 cm, London

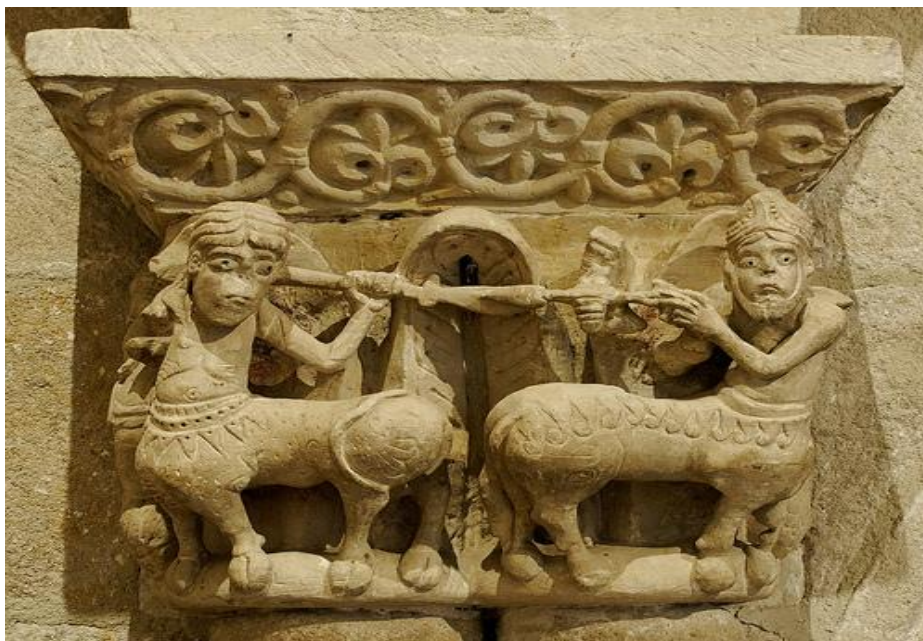
6. 2. KENTAUR

Grč. pl. Kentauroi, mitološko biće, polučovjek polukonj. Prikaz kentaura prema Jansonu prvi put se nalazi u asirskoj umjetnosti, primjer su "Vrata citadele Saragona", te grčkoj umjetnosti, "Bitke Lapita i kentaura" sa Zeusovog hrama u Olimpiji. U kršćanskoj ikonografiji prikazivao se vrlo često te je simbolizirao strast, preljubništvo, osvetu te krivovjerca, čovjeka koji je podijeljen između dobra i zla, potom čovjekovu dvostruku narav, životinjsku i božansku. Kentaur se u kršćanskoj umjetnosti prikazivao na slikama o životu sv. Antuna Opata jer se prema legendi to biće ukazalo sv. Antunu u pustinji te mu pokazalo put kojim će stići sv. Pavlu Pustinjaku.⁴¹ U romaničkim umjetničkim djelima možemo primijetiti da su lica kentaura uvijek prikazivana tužna jer su slika nesvjesnog, unutarnje borbe.⁴² Primjer kentaura nalazi se na kapitelu u crkvi San Claudio de Olivares, Zamora, Španjolska (slika 20), potom primjer stropnog mozaika Palače Reale, u Palermu, koji datira oko 1170. godine (slika 21), prepun dekoracija, pod bizantskim utjecajem, gdje vidimo prikaz dvaju kentaura koji su

⁴¹ Ivančević, R., (1979). Uvod u ikonologiju, uredio A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 328.

⁴² Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 276.

uprizoreni u zgodama koje se događaju u prirodi; cijela slika je prekrivena ornamentom, geometrijskim i biljnim oblicima na zlatnoj pozadini.⁴³

(<https://www.pinterest.com/pin/526991593874780204/>)
SLIKA 20: Detalj kapitela, San Claudio de Olivares, Španjolska.

(<http://www.outlab.it/images/img2011a.jpg>)
SLIKA 21: Detalj stropnog mozaika, Palača Reale, Palermo.

⁴³ Chung-Wille, C., (1970), Bizant i njegov svijet. Rijeka: Otokar Krešovani, str. 192.

6. 3. LEVIJATAN

U knjizi o Jobu, poznato je da je levijatan bio divovski krokodil koji je narastao između jedanaest i trinaest metara. Na leđima je imao koštane pločice. Osim ovoga prikaza primarno je značenje u obliku zmije kao oličenja zla u mnogim civilizacijama. Svrstava se pod mitološke ili, po biblijskom sustavu, nečiste životinje kao simbol neugode, zla, muke te zlih duhova koji proždiru duše ljudi, a takvo značenje vezano je uz vremenski kontekst. U Starom zavjetu nazivao se Rahab i u starozavjetnim je spisima Jahve porazio Rahaba. U egipatskoj mitologiji simbolizirao je staroegipatskog boga Horusa, a u kasnijem vremenskom periodu proziva se levijatan te ga Bog nije porazio sve do Sudnjeg dana. U kršćanskoj ikonografiji simbolizira sotonu u opisu posljednjeg suda, a kao golemo razjapljeno levijatanovo ždrijelo kao predodžbu pakla.⁴⁴ U romaničkoj ikonografiji levijatan se prikazivao u raznim oblicima kao divovski kit, višeglavo čudovište, krokodil, zmija ili zmaj, te je uprizoren u nekim biblijskim scenama, ali najčešće u alegorijskom značenju. Njegov prikaz najčešće možemo vidjeti u scenama apokalipse, u donjem dijelu prizora pod Kristovim nogama, kao vođu paklenog ždrijela, te u prizorima kušnje koje napadaju ljude i kao proždirača ljudi-duša. Bazilika Saint Ambrogio, u Milanu (slika 22), romanička je građevina koja datira od 11. stoljeća; pod utjecajem langobardske umjetnosti, miješanjem barbarskih, kasnorimskih i bizantskih elemenata, prevladavaju pleterna ornamentika i simbolički motivi životinja. Atrij u sklopu bazilike obiluje stupovima na kojima su bogato ukrašeni kapiteli koji su ispunjeni narativnim prikazima s temama grijeha i iskupljenja, a simbol levijatana također imamo na mramornom umetku na preponi propovjedaonice bazilike San Miniato, Firenza (slika 5).

⁴⁴ Ivančević, R., (1979), Uvod u ikonologiju, uredio A. Badurina, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, str. 377.

(<http://www.avvenire.it/Cultura/Pagine/se-i-mostri-rivelano-i-misteri-della-fede.aspx>)
SLIKA 22: Detalj s pročelja bazilike Saint Amrogio, Milano.

6. 4. SIRENA

Mitološko biće, koje se ovisno o vremenskom kontekstu, dijelilo na dvije vrste: poluriba (riblji rep s ljuskama te nagim gornjim dijelom trupa), poluptica (žena s ptičjim nogama i krilima), a u 6. stoljeću pr.Kr. prikazivane su i kao bradata bića. U egipatskoj mitologiji žena ptica simbolizirala je boginju Nekhbet, čiji prikaz možemo vidjeti u zagrobnom hramu egipatske kraljice Hatshepsut u Deir el Bahari.⁴⁵ Prema Homerovoj Odiseji u grčkoj su mitologiji predstavljale milozvučna stvorenja koja su živjela na otoku i svojim glasovima služile se kako bi začarale mornare te ih odvukle u smrt.⁴⁶ Njihov lik preuzet je iz orijentalne umjetnosti. Najstarije predodžbe potječu iz istočnih dijelova Grčke, te se pretpostavlja da su u srednjem vijeku, pod utjecajem kršćanstva, izjednačene s morskim i jezerskim vilama iz folklor s sjeverne Europe koje su opisane kao žene ribe. Sirena kao simbol spajanja svjesnog i nesvjesnog dijela osobe u ranokršćanskoj umjetnosti poprima negativnu simbolizaciju- "simbol grijeha" kao žena zavodnica, obmana, želja i strast. U romaničkoj ikonografiji dosta se često prikazuje. Imamo primjer podnoga mozaika crkve u Otrantu u Italiji, na kojem je

⁴⁵ Marjanić, S., (2012), Od anatolijske Boginje Ptice Grabljivice preko starogrčkih sirena do morskih djevice u hrvatskim usmenim predajama, *Ethnologica Dalmatica*, Vol. 19 (1), str. 51, <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=158426, (24. svibnja. 2016.).

⁴⁶ Novak, I., (2008), *Bogovi i heroji u grčkoj i rimskoj mitologiji*, Zagreb: Mozaik knjiga, str. 82-83.

uprizorena tema ljudskog roda prepuna likova iz Biblije i srednjovjekovnih legendi u kojima se pojavljuju čudovišta i bića iz mitologije. Pri tome nastaje maštoviti prikaz prema kojemu se očituje poimanje romaničkoga čovjeka iz kojeg se vidi stvaranje nesvjesnog (slika 23) potom primjer kapitela u sklopu klaustra romaničkog samostana San Pedro de Galligans, Girona, Španjolska (slika 24). Kapiteli su ukrašeni skulpturama, najčešće lišćem i fantastičnim životinjama koji arhaičnim stilom prikazuju teme.

(http://www.paradoxplace.com/Church_Stuff/Mermaids.htm)
SLIKA 23: Detalj podnog mozaika crkve u Otrantu u Italiji, 12.st.

(<http://www.flickrriver.com/photos/jbracons/8631398514/>)
SLIKA 24: Detalj kapitela samostana u Geroni, Španjolska, 12.st.

6. 5. ZMAJ/ZMIJA

Lat. draco-zmaj, zmija. Zmaj ne potječe iz jedne kulture. Zbog toga se njegov izgled i značenje, ovisno o porijeklu, bitno razlikuju. U raznim religijama nosio je spiritualan značaj, a u istočnim kulturama smatrao se predstavnikom svemira i prirode. U egipatskoj kulturi simbolizirao je izvor vjerovanja i duhovnosti. U grčkoj je kulturi simbolizirao čuvara zlatnog runa i vrta Hesperida. U kineskim pripovijetkama iz vremena dinastije Tang zmaj je čuvar bisera.⁴⁷ Kao simbol mnogih kultura njegova simbolika vezana je uz mudrost, snagu, nezavisnost, što je suprotno od kršćanskog poimanja. Romanička ikonografija simboliku zmaja tumači kao simbol protivan Bogu, simbol svega zloga, simbol napuštanja vjere, izdaje i katastrofe. Lik Sotone se prikazivao često sa zmajskim crtama te se kao takav poistovjećuje sa zmijom, i često se prikazivao u obliku nekih mitoloških bića (levijatan-oblik zmije, behemont-krokodil, Amphisbeana-zmija s glavom na svakom kraju repa) koja su se u prenesenom značenju odnosila na poganstvo. Simbolizam zmaja je ambivalentan; primjer je prikaz dvaju zmajeva jednog nasuprot drugom, što najčešće nalazimo u romaničkoj ikonografiji koja označava neutralizaciju suprotnih težnji.⁴⁸ Primjer simboličkog prikaza zmaja vidljiv je na romaničkoj arhitekturi crkve St. Jakob, u Regensburgu, detalj kamene plastike. Sazdan je od ljudskih i životinjskih likova u bareljefima na pročelju, na kojem je vidljiv barbarski utjecaj, rustična modelacija ornamenata na kojem zmaj proždire lava. U ovom slučaju možemo pretpostaviti da je lav simbol vjernika, a zmaj simbol zla-Sotone, ispod prikaza zmaja vidimo prikaz ljudskog lika koji drži dvostruki rep sirene koji se tumači kao simbol iskušenja, nesvjesnog i mračnog iskonskog čovjekova nagona.⁴⁹ Iz ovog prikaza proizlazi da se radi o tematici vezanoj uz apokalipsu (slika 25). Zmija kao arhetip čovječanstva prisutna je u svim kulturama i njezinim prikazima. Najstariji prikaz datira iz paleolitičkog razdoblja u spilji La Baume Latrone, Francuska.⁵⁰

⁴⁷ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 875.

⁴⁸ Isto, str. 875.

⁴⁹ Isto, str. 656.

⁵⁰ Damjanov, J., (2008), Bestijarij od predaje do umjetnosti i natrag. Zagreb: Sipar, str. 109.

(<https://professorhedgehogsjournal.files.wordpress.com/2015/08/s-jacobi.jpg>)

SLIKA 25: Pročelje crkve St. Jacob, Regensburg, Njemačka, 12.st.

7. SIMBOLI U SLUŽBI ALEGORIJE

Simboli poput majmuna, psa i sove najčešće su prikazivani pod krinkom alegorije, kao prikazi stanja, vrlina, poroka i dr. Alegorija je racionalan čin u kojem nema prijelaza na novu razinu, nego se odnosi na istoj razini onoga što nam može biti već dobro poznato u drukčijem obliku.⁵¹

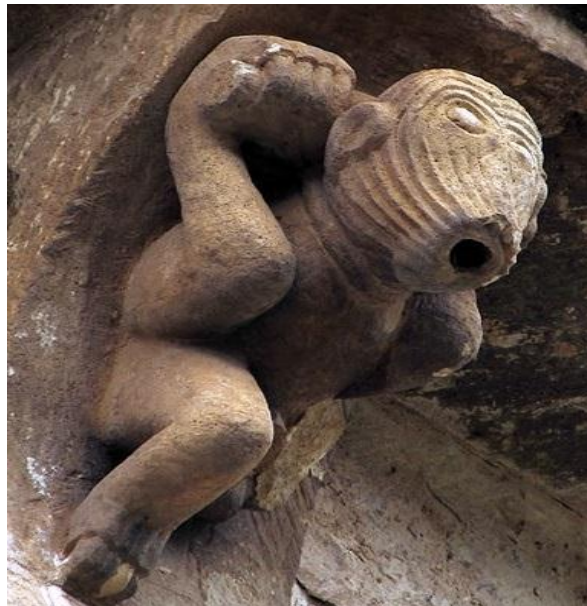
7. 1. MAJMUN

Majmun u svijetu umjetnosti zauzima posebno mjesto. Druge životinje pojavljuju se kao prikazi, a majmun kao objekt prikazivanja različitih tumačenja i ima ulogu kao subjekt stvaranja.⁵² Iako ga kršćanstvo ne gleda blagonaklono i poistovjeđuje ga s obmanom, požudom, grijehom i lukavstvom, za neke civilizacije simbolizirao je utjelovljenje mudrosti i znanja. Egipatska civilizacija majmuna je smatrala simbolom učenih i pismenih, te psihopompom (vodič mrtvih duša), drumskim razbojnikom, koji razdražuje i razoružava

⁵¹ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. xiv

⁵² Damjanov, J., (2008), Bestijarij od predaje do umjetnosti i natrag. Zagreb: Sipar, str. 91.

šalom. Prikazan je u grčkom mitu o Kerkopima.⁵³ Suprotnost ovim tumačenjima dala je kršćanska ikonografija koja simbol majmuna poistovjećuje s čovjekom kojeg karakteriziraju poroci (bludnost, oholost, licemjerje i dr.) Na temelju tih tumačenja možemo zaključiti da je kroz povijesno-socijalne i društveno-kulturološke epohe simbol majmuna postao prototip dvoznačne životinje, a prema Hallu romanička ikonografija poistovjećuje majmuna sa simbolom đavla pri čemu stavlja naglasak na heretičnost i poganstvo.⁵⁴ Prekrasan primjer s prikazima majmuna nalazi se na predmetu vezanom za liturgiju-romanički *Gloucester svijećnjak* koji datira iz 1104.-1113. godine. Izveden je od legura zlata i srebra, na kojima se nalaze stvarne životinje, fantastična i hibridna bića koja su isprepletena. Zbog različitih simboličnih životinja koje se nalaze uprizorene na svijećnjaku možemo zaključiti kako je riječ o simboličkom predmetu koji možemo tumačiti kao odjek čovjeka u borbama dobra i zla koji vapi za Božjim prosvjetljenjem te se, kroz kaos koji se nalazi na dnu svijećnjaka provlači do svijetlosti. Prema pričama iz *Physiologusa*, majmun je zloćudna životinja sklona oponašanju. Time simbolizira vruga i njegove karakteristike. Primjer čovjekolikog majmuna nalazi se na (slika 26), u sklopu samostana San Pedro, Tejada, a u primjeru portala crkve Saint Gilles, u Francuskoj (slika 27), na podnožju se stupova nalaze okovani majmuni kao simboli grijeha.⁵⁵

(<http://www.arteguias.com/monasterio/sanpedrotejada.htm>)

SLIKA 26: Detalj sa samostana San Pedro, Tejada, 12. st.

⁵³ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 411.

⁵⁴ Hall, J., (1998), Rječnik tema i simbola u umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga, str. 124.

⁵⁵ Damjanov, J., (2008), Bestijarij od predaje do umjetnosti i natrag. Zagreb: Sipar, str. 99.

(http://architecture.relig.free.fr/jalbum/saint-gilles/exterieur/slides/DSC_8420.html)
SLIKA 27: Detalj podnožja stupova portala crkve Saint Gilles, Francuska, 12.st.

7. 2. PAS

Iako današnjica psa tumači kao pozitivnu životinju, njegova povijest piše suprotno. Egipćani su ga povezivali sa smrću i s podzemnim svijetom. U ulozi psihopompa kao pratioca između ovoga i drugog svijeta. Kultura Grka psa poistovjećuje s bogom lječništva i prosvjetitelja. Pas poznaje i zemaljski i onokrajni ljudski život pa se često pojavljuje kao junak prosvjetitelj, a najčešće kao gospodar ili osvajač vatre i mitski predak.⁵⁶ Javlja se i dualizam prikaza ove životinje koji se očituje kod Kelta. Oni psa vide kao ratnika dresiranog za borbe i lov. U islamu je pas vjeran te ne ujeda gospodara, a prema navodima Jeana Paula Rouxua, pas postaje simbolom paloga anđela, kao zaštitni i dobri duh te kao nosilac božanskog prokletstva.⁵⁷ Simboliku zavodništva, bludništva, lakomosti i nezasitnosti daje mu utjecaj kršćanstva. Tako srednjovjekovna ikonografija psa prikazuje pod krinkom žanra, narativnih scena i alegorije grijeha i svega nečistoga. Prikaz psa nalazi se na samostanu San Pedro, Tejada, Burgos (slika 28), uz ostale životinjske prikaze koji se tumače kao moralne vrijednosti čovjeka, potom primjer (slika 29) gdje se prikazi psa u visokom reljefu nalaze na frizu u neprekinutom nizu na južnom portalu crkve St-Pierre, Aulnay u Francuskoj.

⁵⁶ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 512.

⁵⁷ Isto, str. 513.

(<http://www.caballosino.com/galeria%20mer/San%20Pedro%20de%20Tejada-6.jpg>)

SLIKA 28: Detalj samostana San Pedro, Tejada, 12. st.

(http://www.sacred-destinations.com/france/aulnay-de-saintonge-church/photos/xti_3634)

SLIKA 29: Detalj friza na kojemu su prikazi psa, crkva St. Pierre, Aulnay, 12. st.

7. 3. SOVA

Noćna ptica koja se povezivala s mudrošću te kao ljubimac poganskih bogova. Simbolički se tumači na mnogo načina. U istočnim kulturama simbolizirala je zlo i glasnika smrti, a u nekim kulturama povezivala se s vještičarenjem. Grčka mitologija povezivala je sovu s božicom Atenom, a rimska s Minervom te drugim bogovima poganskih religija. Prema navodima Chevaliera i Gheerbranta sova pripada precima svijeta, punima mudrosti i iskustva.⁵⁸ U kršćanskoj interpretaciji ubraja se među nečiste životinje. Kao noćna ptica koja noću traži, a danju se skriva, simbolizira blud i požudu. Detalj kapitela bazilike Saint Andoche, Francuska (slika 30).

(<http://picssr.com/tags/balaametson%C3%A2nesse>)
SLIKA 30: Detalj kapitela bazilike Saint Andoche, Francuska.

⁵⁸ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 680

8. ROMANIKA U HRVATSKOJ

Procvat romanike povezan je s gospodarskim usponom benediktinskih opatija s početka 11. stoljeća, razvojem crkvi, samostana, utvrdi, gradskih palača i monumentalnih katedrala. Glavni su nositelji društvenog života plemstvo, svećenstvo i građanstvo. Najznačajnija ostavština romaničkih spomenika u Hrvatskoj nalazi se na područjima Istre, Dalmacije, Primorja i na sjeveru Hrvatske. Ranoromaničke crkve prvobitno su jednostavne trobrodne troapsidalne bazilike sa zvonikom odvojenim od crkve, primjer takve je najbolje očuvana crkva sv. Petra u Supetarskoj Dragi na Rabu. Kasnije sakralna arhitektura poprima monumentalne dimenzije s visokim zvoncima (primjer Gospa od Zvonika u Splitu), pročeljima ispunjenim skulpturama (primjer portal crkve, sv. Lovro u Zadru), čvrstim i debelim zidovima te masivnim stupovima i glatkim zidnim plohami. Skulptura doživljava procvat i zajedno s arhitekturom tvori jedinstvenu i skladnu cjelinu. Na mnogim područjima likovnih umjetnosti javljaju se novi stilovi i načini izrade pa se u kiparstvu javlja procvat niskoga reljefa, plošni način izrade, koji je priljubljen uz plohu zida arhitekture. Tipična su pojava tzv. narativni kapiteli na kojima su reljefno klesani prizori iz biblijske povijesti i mitologije s likovima životinja i mitskih bića. Likovi su plošno i linearno oblikovani, djeluju ukočeno, (na nekim djelima vidljiv je zakon kadra i podređivanje arhitektonskom obliku), često su smješteni na glavnim pročeljima, oko portala, u luneti, iznad prozora, stubovima, pilastrima, kapitelima i dr. U Hrvatskoj romaničkim slikarstvom dominira zidno slikarstvo (freske), izrada slika na drvu (tempera) te književno slikarstvo. U navedenoj umjetničkoj grani zastupljene su prigušene zemljane boje te likovna obilježja kao što su linearizam, ornamentalno ponavljanje geometrijskih shema nabora, a najčešća tema je Kristološki ciklus, (Kristova muka, Posljednji sud, raj-pakao, smrt, grijesi, muke i smrt...). Osim ovih dviju likovnih grana razvila se i primijenjena umjetnost. Tu se nalaze relikvijari od skupocjenih materijala (zlato, srebro, bronca), tretiranih poput skulptura, te predmeti vezani za liturgiju (svijećnjaci, kaleži, antapediji i dr.). Uspostavom Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva mnoga su mjesta i gradovi pod utjecajem Venecije, pa se u 12. i 13. stoljeću prepoznaju utjecaji Venecije, Bizanta, Ugarske.... Zbog tatarskih provala 1242. godine i ratova s Osmanlijama mnoga su djela razrušena pa se dovršavaju i podižu u kasnijim razdobljima te su oskudno očuvana, stoga ću spomenuti neka najvažnija i ona koja su obilježila romaničko razdoblje u Hrvatskoj. Dalmatinski su primjeri: bazilika sv. Krševana, Zadar, crkva sv. Marije, Zadar, katedrala sv. Stošije, Zadar, katedrala sv. Lovre, Trogir, katedrala sv. Marije, Split, katedrala

sv. Jakova, Šibenik. Primjeri u Istri: crkva sv. Frane, Pula, crkva sv. Martina, Lovreč, crkva sv. Sofije, Dvigrad, crkva sv. Vincenta, Svetvičent, crkva sv. Martina, Sveti Lovreč, crkva sv. Jeronim, Hum. Primjeri u sjevernoj Hrvatskoj: crkva Majke Božje, Bapska, crkva sv. Bartola, Novi Mikanovci, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, Morović, crkva sv. Mihovila, Rudine i dr.

9. ROMANIČKI PRIKAZI ŽIVOTINJA U HRVATSKOJ

Hrvati poput drugih kršćanskih naroda počinju izražavati nova religijska uvjerenja putem simbola te su s izgradnjom sakralnih objekata simbole koji se pojavljuju na građevinama koristili u svrhu "kultne potrebe". Kako u svjetskoj, tako i u hrvatskoj umjetnosti romanike, životinjski prikazi preplavljaju romanička djela i postaju sredstvo komuniciranja. Teme su preuzete iz Biblije i Krist je u središtu pozornosti. Time se simboli bitno razlikuju od prijašnjih poganskih religija. Iako sve simbole ne možemo uvijek isto tretirati, potrebno je razmotriti njihove međusobne odnose. U Hrvatskoj su simboli izrazito kršćanski i unatoč tome pojavljuju se mitološka bića koja su ponajprije u svezi sa srednjovjekovnim shvaćanjima grijeha i demonskog. Kako su oskudno sačuvana djela romaničke umjetnosti u Hrvatskoj, vidjet ćemo neke bitne primjere koji su označili romaniku, a vezani su za tematiku prikaza životinja.

„Ploča iz sv. Nediljice“, Zadar, s oltarne pregrade bazilike sv. Ivana Krstitelja, iz 11. stoljeća, na kojoj su prikazi Kristova života, a ovaj izdvojeni plutej odnosi se na "Bijeg u Egipat“, u lijevom uglu vidimo Heroda koji je zapovjedio pokolj nevine djece, te uplakane majke i Josipa koji je trudnu Mariju poveo na magarcu, koji u romaničkoj ikonografiji nosi kristološka obilježja. Ponovo se javlja ljudski lik i naracija, motivi su preuzeti s antičkih sarkofaga, plitki reljef i linearni stilizirani pletter.⁵⁹ U pleternom ornamentu iznad arkada koji tvori kružnice nalaze se životinjski prikazi (slika 31).

⁵⁹ Janson, H. W. i Janson, A. F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek, str. 964

(Janson, H.W. i Janson, A.F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek, str. 964)
 SLIKA 31: Oltarna pregrada, Sv. Nediljica, Zadar, 11. st.

Po likovnoj tehnici koju obilježava rana romanika u Hrvatskoj sličan je primjer "**Ciborij prokonzula Grgura**", 1030. godina, (slika 30). Pleterna skulptura ukrašena je vijencem, a likovi su stilizirani. Na lijevom dijelu jasno vidimo prikaz lava koji lovi psa (pas je simbol zavodnika, bludnosti, mitski predak), a po navodima Chevaliera i Gheerbranta kada psa proždire druga životinja (vuk, lav, grifon), mudrac ili svetac očišćuje se, kako bi dosegao duhovno osvojenje.⁶⁰ Prema tome iz ovoga prikaza proizlazi da je lav simbol dobroga, u ulozi čuvara koji čuva prijestolnicu te je svojom snagom i budnošću simbol Krista i Njegove pobjede nad smrću.

⁶⁰ Chevalier, J. i Gheerbrant, A., (2007), Riječnik simbola. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 517.

(<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1530497>)
SLIKA 32: Detalj ciborija prokonzula Grgura, 1030. godina.

Katedrala sv. Stošije, Zadar, monumentalna trobrodna romanička građevina s bogato raščlanjenom fasadom i galerijom po uzoru na talijanske (Toskana, Pisa), ritmičnom izmjenom potpornja (pilastri s polustupovima) te možemo primijetiti tipični romanički stil rustikalne obrade površine. Dovratnici su ukrašeni reljefnim akantom koji podjeća na antiku. Na ovom krasnom primjeru romaničke građevine nalaze se prikazi životinja, u središnjoj su luneti prikazi Bogorodice, sv. Stošije i sv. Krševana, a u lunetama obaju bočnih portala nalaze se simboli janjeta (simbol Krista). Na rubovima pročelja nalazi se na lijevoj strani lav, simbol evanđelista Marka, a na desnoj bik, simbol evanđelista Luke. Sjeverni portal uokviruje luk koji se upire na konzole ukrašene lavljim glavama na kojima stoje likovi Navještenja (slika 33. i 34).

(<http://cruisedalmatian.blogspot.hr/>)
SLIKA 33: Katedrala sv.Stošije, Zadar, 12. st.

(<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1530497>)
SLIKA 34: Detalj bika s pročelja katedrale sv.Stošije, Zadar, 12. st.

Vratnice Splitske katedrale, krasan su primjer kršćanske ikonografije, remek-djelo drvorezbarstva, koje je 1214. godine izveo majstor Buvina (slika 35). Sastoji se od 28 reljefa, žanr prizora, svako krilo sastoji se od četrnaest polja, na lijevoj strani nižu se prizori Kristova djetinjstva i djelovanja od Navještenja do Uskrsnuća, a na desnom krilu prizori Kristove muke sve do Uzašašća. Ciklusi su figuralni i ornamentalni te je vidljiva romanička metoda

„adicija“, svako je polje uokvireno reljefnim okvirom, a zatim svako polje drugim.⁶¹ Okviri su ukrašeni motivima akanta i pletenicama, vidimo vinovu lozu u kojoj su isprepleteni ljudski likovi sa životinjskim (pas, paun, jelen, konj...), koji podsjećaju na motiv s oltarne pregrade sv. Nediljice.

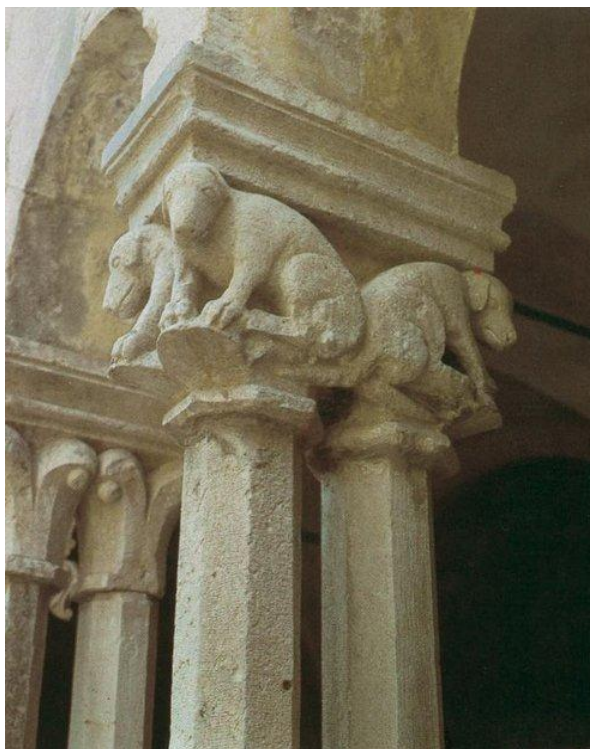

(Janson, H. W. i Janson, A. F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek, str. 966.)
SLIKA 35: Drvene vratnice katedrale u Splitu, 1214. g.

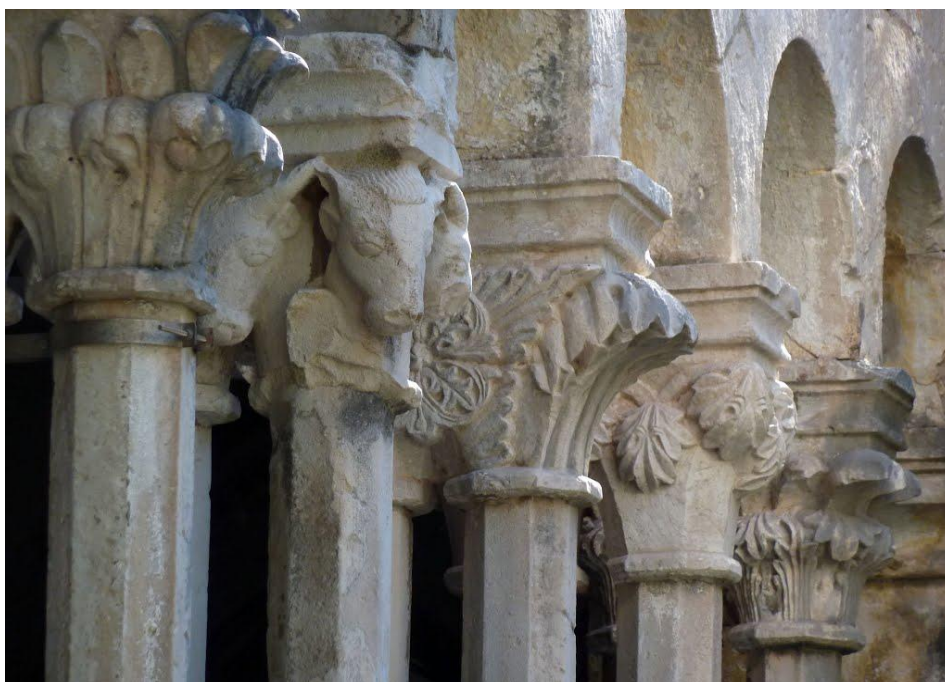
Kapiteli u klastru samostana Male braće, Dubrovnik. Kipar Mihoje Brajkov iz Bara zadužen je autor ovih krasnih kapitelu na klastru koji je okružen s po tri niza heksafora na svakoj strani, na dvostrukim stupićima povezanim kapitelom.⁶² Odlikuje se romaničko-gotičkim elementima, na kapitelima su različiti motivi, najviše biljni, te ljudske glave kao elementi gotike, i plastično oblikovani životinjski prikazi i fantastična bića (psi, orlovi, zmajevi, ovnovi, grifoni), koji se vežu uz teme romaničkog bestijarija, koje možemo tumačiti kao simbole ovozemaljske pojave (slika 36. i 37).

⁶¹ Janson, H. W. i Janson, A. F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek, str. 966.

⁶² Isto, str. 971.

(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40672>)
SLIKA 36: Detalj kapitela samostana Male braće u Dubrovniku.

(<https://www.pinterest.com/pin/337277459569663832/>)
SLIKA 37: Detalj kapitela samostana Male braće u Dubrovniku

Portal katedrale sv. Lovre, Trogir, najveći i najmonumentalniji je portal na Jadranu, primjer gotičko-realizma i humanizma unutar starijeg romaničkog okvira koji datira iz 1240. godine.⁶³ Prizori obiluju realističnim, lirskim i alegorijskim detaljima te pojednostima iz suvremenog života koji su uprizoreni na pilastrima u prikazima mjeseci i prizorima iz lova. Na oblim stupovima koji se nalaze uz dovratnik ulaznih vrata naleze se među prepletenim florealnim motivima likovi ljudi, "čistih" životinja (jelen, orao, ovca, konj, lav i dr.) i fantastičnih i mitoloških životinja (pas, majmun, zec, zmija, grifon, kentaur, nemani i dr). Životinje koje se nalaze u reljefnim prikazima mjeseci vežu se samo uz činjenice koje obilježavaju taj mjesec, bez posebne simbolike, dok su scene lova (koje su bile česte u romaničkoj ikonografiji) usko povezane sa simbolikom čovjekovih grijeha, te ljudske borbe sa zlim. Prema tome nije sporno što je majstor Radovan inspiriran poganskim simbolima pri prikazivanju fantastičnih bića i bićima iz mitologije kao znakom postojanja i vjerovanja drugih kultura, koja su u kršćanskoj ikonografiji bile poveznica s negativnim aspektima (slika 38).

(<http://villapalanga.com/trogir/>)

SLIKA 38: Portal katedrale u Trogiru, 1240. g.

⁶³ Isto, str. 966.

Sv. Vincent, u Svetvinčentu, crkva sagrađena u romaničkom stilu koja datira iz kasnog desetog stoljeća, jednobrodni prostor s tri upisane apside u kojima su u unutrašnjosti oslikane freske. Prizori koji su oslikani slijede naraciju uglavnom biblijske tematike, u lijevoj apside nalazi se prizor Kristova krštenja, u središnjoj *Maiestas Domini*, a u desnoj *Maiestas Virginis*, (prikaz Bogorodice s malim Isusom u naručju), na bočnim zidovima uprizoreno je mučeništvo sv. Vincenta i sv. Valerija te prizori Kristova života (slika 39). Na slici je detalj središnje apside s tematikom *Maiestas Domini*-Krist u slavi koji u lijevoj ruci drži knjigu, a desnom blagoslivlja, oko Njega se nalaze simboli četiriju evanđelista (sv. Marko-lav, sv. Luka-bik, sv. Matej-andeo, sv. Ivan-orao). Taj je prikaz vrlo čest u kršćanskoj ikonografiji i romanici, tzv. ikonografska topografija, iz čega možemo zaključiti da je bizantski utjecaj prisutan na ovim freskama: stilizirani pokreti, geometrijska shema nabora draperije na haljama svetaca, ukočenost; boje su žive, te prevladavaju crvena, modra i žuta.

(<http://www.hkv.hr/images/stories/Slike05/svetvincenat/3-svetvincenat.jpg>)
SLIKA 39: Detalj freske crkve sv. Vincenta, Svetvinčenat.

10. ZAKLJUČAK

U povijesti umjetnosti jasno se mogu uočiti razlike pri tumačenjima prikazanih životinja. Od samih početaka likovnog izražavanja, životinjskim su se prikazima služile mnoge kulture i religije. Doživljaj je individualan i ovisio je o društvenim, kulturološkim i povijesnim aspektima. Svaka kultura imala je svoje simbole koji su ovisno o navedenim aspektima činili svaku zajednicu ili skupinu jedinstvenom te kulturno osviještenom. Bez simbola kojima su se služile razne civilizacije današnji bi čovjek bio izgubljen i osiromašen neprocjenjivim nasljeđem. Istraživanja i tumačenja iz usmenih i pismenih predaja pridonijela su razumijevanju i saznanjima o kulturama i njihovim pogledima na isto, koja uvelike utječu na srednjovjekovna tumačenja.

Važan dio u romaničkom razdoblju odigrali su svećenici i umjetnici, koji su zajedničkom suradnjom pridonijeli novoj dimenziji spoznaje o tada nepoznatome, koja će u promatrača probuditi najdublje misli i emocije te dati odgovor na njih. Prikazi su životinja tako postali simbolom od iznimne važnosti kao sredstvo sporazumijevanja. Iako je za romaničko razdoblje Biblija najčešći izvor, često su prikazivana razna bića iz mitologije drevnih civilizacija (grifon, levijatan, zmaj, kentaur, sirena i dr). Kako je možda neobično da takvi prizori obitavaju na crkvenim građevinama upravo prema usmenim i pismenim predajama i ostavštini prethodnih kultura, tumačenja crkvenjaka i znalaca otkrivaju nam odgovore o toj neobičnoj kombinaciji, koju tumače na način da takvi prizori služe u kontekstu moralizacije društva, često kao opomena unutarnjih i vanjskih sukoba čovjeka kako bi u nesvjesnom pronašli svjesno, a ne samo poradi estetskog doživljaja. Neke od najvećih prekretnica u okvirima romaničke umjetnosti s prikazima srednjovjekovnoga bestijarija očitovale su se na građevinama kao što su: San. Ambrogio, Milan, San Pedro, Tejada, krstionica u Pizi, San Miniato, Firenca, San Donnino, Parma, St. Jakob, Regensburg, te na području Hrvatske: katedrala sv. Stošije, Zadar, katedrala sv. Marija u Splitu, katedrala sv. Lovro u Trogiru, samostan Male braće u Dubrovniku i dr. Dakle, romanička umjetnost iako je preuzela elemente iz mitologije, zadržala je svoja tumačenja životinja kao što su bik, jelen, orao, magarac, lav, janje, paun, pijetao, golubica i riba. One su prije kršćanskog utjecaja bile povezivane s poganskim bogovima, simbolima kultnog i nečistog, a u romanici su one u službi Krista, te je postojala mogućnost povezivanja jednoga s drugim, ovisno u kojem su kontekstu prikazivani.

11. SAŽETAK

Tema ovoga diplomskog rada bavi se istraživanjem prikaza životinja u romaničkoj umjetnosti, odnosno njihovom simbolikom i tumačenjima, s početkom u prvim prikazima, od oslikanih špilja kada su naši preci prikazivali životinje u svrhu religije i kao potrebu za estetskim oblikovanjem.

Proučavanje razdoblja koja prethode romaničkom potrebna su kako bi se primijetila odstupanja i bitne razlike u samim prikazima.

Romanička ikonografija uvodi novi doživljaj u prikazivanju životinja u odnosu na prethodna; za razliku od prethodnih ona simbole životinja poistovjećuje sa stvarnošću, a kao sredstvo komunikacije i spoznaje ne bivaju zapostavljene, nego im se pridaje nova dimenzija, kao odnos između onoga što simbolizira i simboliziranog. Temeljno uporište romaničke umjetnosti bilo je u službi samostana, kao nositelja duhovnog razvoja redovnici su ti koji su razvili graditeljsku djelatnost te su utjecali na religiozni život, prema tome, romanika u službi Crkve prikaze životinja poistovjećuje s Kristom. Životinje su elementi poučavanja, prenošenja, promišljanja i buđenja nesvjesnog potom imaju obilježja teološkog, estetskog i filozofskog tumačenja.

Načelom redukcije kojim su opisi iz Biblije sažeti na najbitnije, životinje su bića koja su stvorena u skladu s čovjekom i nositelji su spoznaje vrijednosti; osim što su sastavni dio dekora pri opisima ljudskog života, karaktera i situacija, njihov je utjecaj vidljiv u različitim intelektualnim vidovima, kao uobičajen ikonografski repertoar u liturgijama, propovijedima, umjetnosti minijatura, te kiparstvu, zidnom slikarstvu, a ponajviše u arhitekturi. Stoga, u odnosu na način prikazivanja i funkciju, romanička je ikonografija govor simbola koji se mogao lakše komunicirati kao element prenošenja poruke koje su bile nečitljive i nerazumljive laicima i pripadnicima drugih vjerovanja, te kakvo god značenje da je životinja imala dotada, romaničko će joj razdoblje pridati kršćansko značenje koje će utjecati na kasnija razdoblja.

Romanička je umjetnost ostavila veličanstven trag, koji su opazili neki utjecajni umjetnici moderne umjetnosti kao što su Pablo Picasso, Guillaume Apollinaire, Paul Gauguin, Henri Matisse i dr., koji su primijetili primitivnu umjetnost drugih kontinenata u romaničkoj umjetnosti.

Ključne riječi: romanika, životinja, simbolizam, mitološka bića, romanika u Hrvatskoj.

Key words: romanesque, animal, symbolism, mythological creatures, romanesque in Croatia.

12. LITERATURA

a) Knjige

1. Janson, H.W. i A. F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek d.o.o.
2. Damjanov, J., (1989), Likovna umjetnost II dio. Školska knjiga.
3. Chevalier, J. i Ghebrant, A., (2007), Rječnik simbola. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk.
4. Marjanić, S. i Kiš, A. Z., (2007), Kulturni bestijarij. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
5. Ivančević, R., (1979), Leksikon ikonografije, liturgike i simbole zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
6. Duby, G., (2006), Vrijeme katedrala. Zagreb: AGM.
7. Novak, I., (2008), Bogovi i heroji u grčkoj i rimskoj umjetnosti. Zagreb: Mozaik knjiga.
8. Hall, J., (2008), Rječnik tema i simbola u umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga.
9. Barral, X. i Atlet, (2009), Protiv romanike, esej o pronađenoj prošlosti. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
10. Souchal, F., (1968), Srednji vijek "Umjetnost u slici". Rijeka: OTOKAR KREŠOVANI.
11. Damjanov, J., (2008), Bestijarij od predaje do umjetnosti i natrag. Zagreb: Sipar
12. Schung-Wille, C., (1970), Bizant i njegov svijet. Rijeka: OTOKAR KREŠOVANI.

b) Internetski izvori

13. Buzov, M., (1995), Prikaz jelena na ranokršćanskim mozaicima prema srednjovjekovnoj umjetnosti, Starohrvatska prosvjeta, Vol. III. (21), <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=138212, (10. travnja. 2016).
14. Bubić, V., (2011), Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. (104), <raspoloživo na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=138212 (12. ožujka. 2016).
15. Marjanić, S., (2012), Od anatolijske Boginje Ptice Grabljivice preko starogrčkih sirena do morskih djevica u hrvatskim usmenim predajama, Ethnologica Dalmatica, Vol.19 (1), <raspoloživona: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=158426, (24. svibnja. 2016).

13. PRILOZI

- Slika 1: Jeleni na izvoru, Salona, mozaik iz 4. stoljeća.
- Slika 2: Detalj s mozaika, San Clemente, Roma, Italija, 1130. g.
- Slika 3: Detalj portala katedrale sv. Petra apostola, Španjolska, 12. st.
- Slika 4: Vaza u obliku orla. Antikni porfir, oko 1140. godine.
- Slika 5: Detalj propovjedaonice, San Miniato, Firenca.
- Slika 6: Detalj portala San Pedro, Tejada, Burgos.
- Slika 7: Portal bazilike San Isidoro, Leon, Španjolska 12. stoljeće.
- Slika 8: Detalj freske. Saint-Aignan-sur-cher, Francuska.
- Slika 9 : Detalj stropnog mozaika, bazilika sv. Marka, Venecija, 12.st.
- Slika 10: Detalj pročelja San Rufino Assisi, Italija.
- Slika 11: Detalj stupa klaustura katedrale Monreal, Palermo.
- Slika 12: Podni mozaik crkve St. Foy, Congues.
- Slika 13: Detalj kapitela crkve St.Trophime, Arles.
- Slika14: Oslikani rukopis iz Biblije St. Edmunda, Engleska.
- Slika 15: Podni mozaik crkve Santa Maria Donato, Italija.
- Slika 16: Detalj kapitela crkve Saint Andoche, u Saulieu.
- Slika 17: Detalj portala bazilike San Donnino, Italija.
- Slika 18: Detalj kapitela crkve Saint Andoche, u Saulieu.
- Slika 19: Vrč, oko 1130.g. Pozlaćena bronca, visina 18,5 cm, London.
- Slika 20: Detalj kapitela, San Claudio de Olivares, Španjolska.
- Slika 21: Detalj stropnog mozaika, Palača Reale, Palermo.
- Slika 22: Detalj s pročelja bazilike Saint Amrogio, Milano.
- Slika 23: Detalj podnog mozaika crkve u Otrantu u Italiji, 12.st.
- Slika 24: Detalj kapitela samostana u Geroni, Španjolska, 12.st.
- Slika 25: Pročelje crkve St. Jacob, Regensburg, Njemačka, 12.st.
- Slika 26: Detalj sa samostana San Pedro, Tejada, 12.st.
- Slika 27: Detalj podnožja stupova portala crkve Saint Gilles, Francuska, 12.st.
- Slika 28: Detalj samostana San Pedro, Tejada, 12.st.
- Slika 29: Detalj friza na kojemu su prikazi psa, crkva St. Pierre, Aulnay, 12.st.
- Slika 30: Detalj kapitela bazilike Saint Andoche, Francuska.
- Slika 31: Oltarna pregrada, Sv. Nediljica, Zadar, 11. st.
- Slika 32: Detalj ciborija prokonzula Grgura, 1030. godina.

Slika 33: Katedrala sv. Stošije, Zadar, 12. st.

Slika 34: Detalj bika s pročelja katedrale sv. Stošije, Zadar, 12. st.

Slika 35: Detalj kapitela samostana Male braće u Dubrovniku.

Slika 36: Detalj kapitela samostana Male braće u Dubrovniku.

Slika 37: Detalj kapitela samostana Male braće u Dubrovniku.

Slika 38: Portal katedrale u Trogiru, 1240. g.

Slika 39: Detalj freske crkve sv. Vincenta, Svetvinčenat.

14. IZVORI SLIKA

slika 1. Ivančević, R., (1979), Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 296.

slika 2. <https://www.pinterest.com/pin/386817055467517549/> (12. ožujka. 2016).

slika 3. http://www.arteguias.com/romanico_jaca.htm (12. ožujka. 2016).

slika 4. Souchal, F., (1968.), Srednji vijek. Rijeka: OTOKAR KREŠOVANI, str. 80.

slika 5. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sm_al_monte,_interno,_transenna_e_pulpito_02.JPG (14. ožujka. 2016).

slika 6. <https://www.pinterest.com/pin/31384528628562668/> (12. ožujka. 2016).

slika 7. <https://www.pinterest.com/pin/73746512623076720/> (12. ožujka. 2016).

slika 8. <http://ckenb.blogspot.hr/2012/09/ancient-frescos-at-saint-aignan.html> (17. ožujka. 2016).

slika 9. <https://www.pinterest.com/pin/335236765983780354/> (18. ožujka. 2016).

slika 10. <http://www.donfabrizio.com/tag/assis> (18. ožujka. 2016).

slika 11. <http://www.photos-alsace-lorraine.com/album/2254/Photos+de+l%E9glise+Sainte-Foy+de+S%E9lestat> (19. ožujka. 2016).

slika 12. <http://www.photos-alsace-lorraine.com/album/2254/Photos+de+l%E9glise+Sainte-Foy+de+S%E9lestat> (19. ožujka. 2016). (21. ožujka. 2016).

slika 13. <http://flickeflu.com/set/72157630125010946> (21. ožujka. 2016).

slika 14. <http://www.lalinternadeltraductor.org/n5/cuernos-moises.html> (21. ožujka. 2016).

slika 15. <http://www.alamy.com/stock-photo/church-murano-venice-italy.html> (19. ožujka. 2016).

slika 16. <http://www.flickriver.com/photos/tags/petdelours/interesting/> (19. travnja. 2016).

slika 17. http://www.ponziettore.it/images/IMG_1693WEB_grifi.jpg (21. ožujka. 2016).

slika 18. <http://www.panoramio.com/photo/60653885> (23. Ožujka. 2016).

slika 19. Janson, H.W. i Janson, A.F., (2005) Povijest umjetnosti, Varaždin: Stanek d.o.o

slika 20. <https://www.pinterest.com/pin/526991593874780204/> (13. ožujka. 2016).

slika 21. <http://www.outlab.it/images/img2011a.jpg> (13. ožujka. 2016).

slika 22. <http://www.avvenire.it/Cultura/Pagine/se-i-mostri-rivelano-i-misteri-della-fede.aspx> (20. travnja. 2016).

slika 23. http://www.paradoxplace.com/Church_Stuff/Mermaids.htm (20. travnja. 2016).

slika 24. <http://www.flickriver.com/photos/jbracons/8631398514/> (19. travnja. 2016).

slika 25. <https://professorhedgehogjournal.files.wordpress.com/2015/08/s-jacobi.jpg> (18. svibnja. 2016).

slika 26. <http://www.arteguias.com/monasterio/sanpedrotejada.htm> (18. svibnja. 2016).

slika 27. http://architecture.relig.free.fr/jalbum/saint-gilles/exterieur/slides/DSC_8420.html (18. svibnja. 2016).

slika 28. <http://www.caballolosino.com/galeria%20mer/San%20Pedro%20de%20Tejada-6.jpg> (31. svibnja. 2016).

slika 29. http://www.sacred-destinations.com/france/aulnay-de-saintonge-church/photos/xti_3634 (31. svibnja. 2016).

slika 30. <http://picssr.com/tags/balaametson%C3%A2nesse> (31. svibnja. 2016).

slika 31. Janson, H.W. i Janson, A.F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek, str. 964

slika 32. <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1530497> (4. lipnja. 2016).

slika 33. <http://cruisedalmatian.blogspot.hr/> (4. lipnja. 2016).

slika 34. <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1530497> (4. lipnja. 2016).

slika 35. Janson, H. W. i Janson, A. F., (2005), Povijest umjetnosti. Varaždin: Stanek, str. 966.

slika 36. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40672> (4. lipnja. 2016).

slika 37. <https://www.pinterest.com/pin/337277459569663832/> (4. lipnja. 2016).

slika 38. <http://villapalanga.com/trogir/> (4. lipnja. 2016).

slika 39. <http://www.hkv.hr/images/stories/Slike05/svetvincenat/3-svetvincenat.jpg> (4. lipnja. 2016).